

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
SAYISAL YÖNTEMLER BİLİM DALI

FABRİKA YERİ SEÇİMİ VE BİR UYGULAMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DENİZ MURAT YOKUŞ

TEZ YÖNETİCİSİ
YRD. DOÇ. DR. CAVİT YEŞİLYURT

KARS-2012

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Deniz. Murat YOKUŞ'a ait "Fabrika Yeri Seçimi ve Bir Uygulama" konulu çalışma, jürimiz tarafından İşletme Anabilim Dalı, Sayısal Yöntemler Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak oy *Çokluplu..ik*.....kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesinin Ünvanı, Adı ve Soyadı

İmza

Doç. Dr. Adem ÜZÜMCÜ

Yrd. Doç. Dr. Cavit YEŞİLYURT

Yrd. Doç. Dr. Mukaddes ÇİÇEK

[Handwritten signatures in blue ink]
.....
.....
..... (RED)

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../20 tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

UYGUNDUR

...../...../.....

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VII
TABLO LİSTESİ	VIII
ŞEKİLLİSTESİ	IX
HARİTA LİSTESİ	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FABRİKA YERİ SEÇİMİ

1.1.	Fabrika Yeri Seçiminin Önemi.....	3
1.2.	Fabrika Yeri Seçimi Aşamasında Dikkat Edilmesi Gereken Faktörler.....	4
	1.2.1. Ucuz İş Gücü Sağlama Olanakları.....	4
	1.2.2. Ucuz Hammadde Sağlama Olanakları.....	5
	1.2.3. Ulaştırma Maliyetleri.....	7
	1.2.4. Pazara Yakınlık.....	9
	1.2.5. Enerji ve Su.....	10
	1.2.6. Alt yapı.....	13
	1.2.7. Devlet Politikaları.....	13
1.3.	Kuruluş Yeri Seçiminde Kullanılan Yöntemler.....	15

1.3.1. Maliyet Hacim BaşaBaş Analizi.....	15
1.3.2. Ağırlık Merkezi Yönetimi.....	18
1.3.3. Ulaştırma Modeli.....	19
1.3.4. Analitik Hiyerarşi Yöntemi.....	20
1.3.5. Boyutsal Analiz Yöntemi.....	21
1.3.6. Makro Analiz.....	23
1.4. Fabrika Yeri Seçimi Problemi.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

KARS İLİ KAĞIZMAN İLÇESİNDE BİR MEYVE SUYU FABRİKASI KURULMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Kars İli Hakkında Genel Bilgiler.....	27
2.1.1. Coğrafi Konum.....	27
2.1.2. İklim.....	28
2.1.3. Yeryüzü Şekilleri.....	28
2.1.4 İdari Yapı.....	29
2.1.5.Nüfus Yapısı.....	30
2.1.6. Ekonomik Yapı.....	32
2.1.7. Eğitim Durumu.....	33
2.2. Kağızman İlçesi	34
2.3. Meyve Suyu Sektörü.....	37
2.4. Kağızman İlçesinin Meyve Suyu Fabrikası Kurulması Açısından İncelenmesi.....	41
2.4.1. Kağızman İlçesi ve Ucuz İş Gücü Sağlama Olanığı.....	41
2.4.2. Kağızman İlçesi ve Ucuz Hammadde Sağlama Olanığı.....	45
2.4.3. Kağızman İlçesi ve Ulaştırma Maliyetleri.....	52

2.4.4. Kağızman İlçesi ve Pazara Yakınlık.....	57
2.4.5. Kağızman İlçesi ve Enerji ve Su Olanakları.....	61
2.4.6. Kağızman İlçesi ve Altyapı.....	63
2.4.7. Kağızman İlçesi ve Devlet Politikaları.....	64
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	69
KAYNAKLAR.....	72
ÖZGEÇMİŞ.....	77

ÖZET

Günümüz ticaret hayatında görülen üst düzey rekabet nedeniyle işletmeler ürünlerini her zaman daha ucuza mal etmeye çalışmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak firmalar fabrika kurmadan önce fabrika yerinin seçimi üzerinde özellikle durmaktadır, çünkü fabrika yerinin doğru bir şekilde seçilmesi, hem fabrikanın kuruluş aşamasında hem de faaliyetleri sürecinde gereksiz maliyetleri ortadan kaldırmaktadır. İşletmeler, fabrikaları kuracakları yerleri seçerken bazı önemli noktaları göz önünde bulundurmaktadırlar. Söz konusu önemli noktalardan bazıları ucuz iş gücü sağlama olanağı, ucuz hammadde sağlama olanağı, ulaştırma maliyetleri, pazara yakınlık, enerji ve su kaynaklarına erişim, alt yapı ve bölge üzerinde devletin politikalarıdır. Bu esnada firmalar bilimsel yöntemler kullanılmaktadırlar. Kars ilinin Kağızman ilçesi, sınırları içerisinde kurulması olası olan bir meyve suyu fabrikası düşünüldüğünde bazı olumlu ve olumsuz noktalara sahiptir. Çalışma kapsamında Kağızman ilçesinde bir meyve suyu fabrikasının kurulması konusunda fırsatlar ve engeller değerlendirilmiştir ve çalışma sonucunda şayet, ulaşım problemlerine çözüm getirilirse Kağızman'ın meyve suyu fabrikası kurulması açısından uygun bir yer olabileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kars, Kağızman, Meyve Suyu Sektörü, Fabrika Kuruluş Yeri

ABSTRACT

As a result of immense competition observed in today's commercial life, firms always try hard to minimize cost while producing their products or services. So, companies especially focus on determining the place of a factory they plan to construct. The reason of focusing on place of factory is that if a company chooses a right place for the factory, many extra cost can be prevented both while constructing the factory and operating the factory. Firms take some important factor into consideration while choosing factory place. Some of those factors are opportunity of cheap manpower, access to cheap raw material, transportation costs, access to markets and energy-water, sub construction and policies of government about district. At that point, firms use some scientific techniques. Kağızman District of Kars Province has both positive properties and negative properties in terms of choosing the area as a factory place for fruit juice sector. In the scope of working, opportunities and threats in establishing fruit juice fabric in Kağızman District and it was exposed that Kağızman is suitable for a fruit juice fabric.

Key Words: Kars, Kağızman, Fruit Juice Sector, Factory Area

ÖNSÖZ

“Fabrika Yeri Seçimi ve Bir Uygulama” isimli bu çalışmada; konu öncelikle genel hatlarıyla incelenmiştir. İkinci olarak Kars İli Kağızman İlçesinde bir Meyve Suyu Fabrikasının kurulmasıyla ilgili bir uygulama yapılmış ve sonuçlar tartışılmıştır.

Bu tezin hazırlanmasında gösterdiği yoğun emek ve katkılarından dolayı danışman hocam Yrd. Doç Dr. Cavit YEŞİLYURT’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca uygulama yaptığım Kağızman İlçesinde bulunan tüm kamu çalışanlarına, bilime gösterdikleri ilgi ve yardımlarından dolayı teşekkür ediyorum.

Çalışmam süresince bana her konuda destek olan eşim Arş. Gör. Özlem Aktaş YOKUŞ’a, oğlum Can Deniz YOKUŞ’a ve arkadaşım Göksel SELÇUK’a teşekkür ediyorum.

Bu çalışmanın tüm sanayicilere, yöredeki işverenlere ve tüm Kağızmanlılara katkı sağlayacağı ümidiyle...

Haziran 2012

DENİZ MURAT YOKUŞ

KISALTMALAR LİSTESİ

DAKA	: Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı
İGEME	: İhracatı Geliştirme Etüt Merkez
Km	: Kilometre
MEYED	: Meyve Suyu Endüstrisi Derneği
MTA	: Maden Tetkik ve Arama Müdürlüğü
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
t.y.	: Tarih Yok

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1: Örnek Boyutsal Analiz Raporu.....	22
Tablo 2.1: İlçelerin Belediye ve Köy Dağılımları.....	29
Tablo 2.2: Kars İli Nüfus Bilgileri	31
Tablo 2.3: Türkiye ve Kars İlinin Karşılaştırmalı Eğitim Durumu (%), 2009.....	34
Tablo 2.4: Türkiye Meyve Suyu Sanayi Ciro Büyüklüğü.....	38
Tablo 2.5: Toplam Meyve Suyu ve Benzeri İçecek Tüketimi (bin ton)	40
Tablo 2.6: Kağızman Nüfus Göstergeleri	42
Tablo 2.7: Kars ve Çevresi İstihdam Durumu.....	44
Tablo 2.8: Kars Tarım Arazisi İçerisinde Meyve Alanlarının Yeri	46
Tablo 2.9: 1 Ton Konsantre İçin İşlenen Meyve Tonajı	47
Tablo 2.10: Kars ve Kağızman İlçesi Meyve Üretimi ve Ağaç Sayısı	48
Tablo 2.11: Meyve Suyuna İşlenen Meyve Üretimleri (bin ton)	49
Tablo 2.12: Meyve Suyuna İşlenen Meyve Miktarları	50

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1: Üç Aday Kuruluş Yerinin Karşılaştırıldığı Başa Baş Analizi.....	17
Şekil 1.2: Yıllık Maliyet Hacim Oranları	26
Şekil 2.1: Meyve Suyu sektörü İthalat İhracat Dış Ticaret Dengesi.....	38
Şekil 2.2: Kars Meyve Üretim Durumu.....	51

HARİTA LİSTESİ

Harita 2.1: Kars İli İlçelerinin Konumları	30
Harita 2.2: Kağızman İlçesi Haritası	35
Harita 2.3: Kağızman İlçesini Kars ve Ağrı'ya Bağlayan Karayolu	53
Harita 2.4: 2023 Yılına Kadar Yapılması Planlanan Otoyollar	55
Harita 2.5: Kars İlinden İstanbul İline Gidecek Bir Nakliye Aracının İzleyeceği Güzergâh	58
Harita 2.6: Kars İlinden İzmir İline Gidecek Bir Nakliye Aracının İzleyeceği Yol.....	59
Harita 2.7: Kars Bakü Tiflis Demiryolu Projesi Güzergâhı	60
Harita 2.8: Teşvik Uygulamalarında Gelişmişlik Düzeyine Göre Bölgeler	66

GİRİŞ

Günümüzde kaynakların en verimli şekilde kullanılması her sektör için büyük öneme sahiptir. Rekabetin arttığı tüm sektörlerde firmalar, kuruluş aşamasından işletmenin büyümesine kadar tüm süreçlerde en verimli yöntemleri uygulamak durumundadır. Bu kapsamda da öncelikli olarak kuruluş yerinin doğru bir şekilde belirlenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Kuruluş yeri kavramıyla, belirli özellikleri olan ve üzerinde girişim yönetiminin üretim öğelerini en geniş anlamda verimli kılabilmek için gerçekleştireceği yer ifade edilmektedir. Kuşkusuz işletmenin kuruluş yerinin mümkün olduğu kadar en iyi biçimde seçilmesi gerekmektedir, çünkü bu yer işletmenin tüm yaşamı boyunca çalışmalarını sürdüreceği yer olacaktır. Doğru yerin seçimi, minimum maliyet, maksimum kazanç sağlamakla beraber işletmenin başarıya ulaşmasında önemli kriterlerden biri olmaktadır.

Çalışma kapsamında meyve suyu sektöründe bir fabrika kuruluş yeri tasarlanmış ve bu sektördeki belirleyicilerden hareketle, bu kuruluş yeri seçimindeki avantaj ve dezavantajlar değerlendirilmiştir. Çalışma bu haliyle bir kurgu niteliğindedir. Ancak Kars ili ve Kağızman ilçesi, meyve suyu sektörü ve diğer konular ile ilgili değerlendirmeler gerçek veriler kullanılarak makro analiz yönteminden faydalanılmıştır. Bu haliyle çalışmanın yatırımcılara yol gösterecek bir nitelikte olması hedeflenmiştir.

Çalışma üç temel bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde literatür taraması yapılmış ve kuruluş yeri seçimi ile ilgili genel bilgilere yer verilmiştir. Bu kapsamda kuruluş yeri seçimini etkileyen faktörler incelenmiş ve bu konuda izlenen yöntemler değerlendirilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Kars/Kağızman'da kurulması muhtemel bir meyve suyu fabrikasının uygun olup olmadığı üzerinde durulmuştur. İlk olarak Kars ve Kağızman ilçesi hakkında genel bilgiler verilmiş, ardından Kağızman ilçesi hammadde yeterliliği, ulaşım imkanları, alt yapı, enerji ve suya erişim, devlet destekleri gibi fabrika yeri seçimini etkileyen faktörler göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Çalışmanın bu bölümde, alan yazında gerçekleştirilen çalışmaların

yanı sıra Türkiye İstatistik Kurumu, Kars Valiliği, Kağızman Kaymakamlığı ve Karayolları Genel Müdürlüğü gibi kurumların verilerinden sıklıkla faydalanılmış ve birinci bölümde elde edilen verilerle söz konusu kurumlardan elde edilen verilerin dikkatli bir analizi gerçekleştirilmiştir. Son olarak üçüncü bölümde çalışma kapsamında elde edilen sonuçlar belirtilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FABRİKA YERİ SEÇİMİ

1.1. FABRİKA YERİ SEÇİMİNİN ÖNEMİ

Fabrika yeri seçimi tüm işletmelerin hem ilk kuruluş aşamalarında hem de kurulduktan sonraki süreçlerinde çözmeleri gereken önemli sorunlardan biridir. Fabrikaların kurulabilmesi için yerleşeceği alanın seçimi, tüm fabrikaların karşı karşıya kaldığı bir sorundur. Kuruluş yeri seçimi fabrikaların yalnızca ilk kuruluşlarında değil büyüme, pazarın değişmesi, arz kaynaklarının değişmesi gibi çeşitli nedenlerle yerleşim alanının değiştirilmesi sırasında olabileceği gibi fabrikanın şubeler ya da ek bürolar oluşturması durumunda da kuruluş yeri kararları almak zorundadır (Özer, 2005: 6). İlerleyen kısımlarda daha detaylı bir biçimde açıklanacağı üzere, fabrika yeri seçiminde göz önünde bulundurulması gereken birçok değişken söz konusudur.

Fabrikanın üzerinde çalışacağı sektör ne olursa olsun, bazı temel değişkenler tüm sektörler için geçerlidir. Girişimci veya girişimciler hangi nedenle fabrika kurma fikrini benimsemiş olursa olsunlar, bu fikrin gerçekleştirilmesi ve fabrikanın kurulması çok yönlü bir sorundur. Kuruluş çalışmalarında, yer ile ilgili inceleme ve araştırmaların kusursuz bir şekilde yapılması, konu ile alakalı diğer tesislerin aynı merkezde olanlarında kuruluşlarının incelenmesi, konu ile ilgili olarak, çeşitli istatistiklerden yararlanılması ve hatta anketler yapılması, üzerinde titizlikle durulması gereken konuların başında gelmektedir (Mete, 2008: 4). Zira fabrikanın yerinin seçilmesi aşamasında yapılacak bir hata ciddi bir sermayenin ve zamanın kaybolması anlamına gelecektir. Bir süre sonra fabrika yeri seçiminin yanlış yapıldığının anlaşılması nedeniyle, fabrika ya taşınacaktır ya da faaliyetlerine son verecektir. Her iki durumda da ciddi bir sermaye ve zaman harcanacaktır.

Günümüz fabrikaları ürün ve hizmet çeşidi bol bir yapıya sahiptir. Bu yapı içerisinde pazarlar küreselleşme ile birlikte tüm firmalar tarafından ortak olarak paylaşılmak durumundadır. Bunun sonucu olarak da birçok firma birbirleri ile kıyasıya rekabet içerisinde. Bu rekabet ortamlarında kuruluş yeri seçimi oldukça önemli bir stratejik karar konumuna gelmektedir (Kışoğlu, t.y.: 43). İki ayrı fabrika göz önünde bulunduğunda, eğer aralarında bir rekabet söz konusuyla, bir fabrika yanlış yerde kurulması durumunda rekabet avantajını kaybedecektir. Çünkü doğru yerde kurulan fabrikanın ürünlerinin hem maliyeti azalacak, hem de ulaştırma ve alt yapı gibi birçok gerekli imkâna daha kolay ulaşacaktır. Sonuç olarak, doğru yerde kurulan fabrika varlığını devam ettirirken, yanlış yerde kurulan fabrikanın geleceği tehlike altına girecektir.

1.2. FABRİKA YERİ SEÇİMİ AŞAMASINDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN FAKTÖRLER

Fabrika yerinin seçilmesinde bazı faktörler etkili olmaktadır. Bu kapsamda bu kısımda ucuz iş gücü sağlama olanağı, ucuz hammadde sağlama olanağı, ulaştırma maliyetleri ve pazara yakınlık, enerji, su ve altyapı olanakları ve devlet politikaları konuları değerlendirilecektir.

1.2.1. Ucuz İş Gücü Sağlama Olanağı

Bütün ticari işletmelerin temel hedefi para kazanmaktır. Ünsar (2007)'a göre kâr başlıca iki faktöre bağlıdır. Bu faktörler satış hasılatı ve maliyet masrafları. İşletmeler bu iki faktör üzerinde durarak kârlarını en yüksek düzeye çıkarmaya çalışırlar. Özellikle maliyet masraflarının azaltılması karın artmasını sağlayabilir. Maliyet masrafları içinde en önemlilerinden biri de çalışanların ücretleridir (Ünsar, 2007: 701).

Fabrikaların en temel öğeleri, fabrika içerisinde çalışan kişilerdir. Çalışan kişilerin maliyetleri fabrikaya ne kadar fazlaysa, fabrika için o kadar dezavantajdır. İşletmelerin faaliyete geçmesinden sonra üretim işlemlerini gerçekleştirecek personelin

belirlenmesi ve bunların eğitilmesi fabrika için büyük önem taşımaktadır. Faaliyete geçildiğinde ihtiyaç duyulacak iş gücünün önceden tespiti gerekmektedir (URL, 1: 65). Önceden tespit yapılmadığı takdirde, yanlış politikalar izlenmiş demektir ve bu durum fabrikanın maliyetini ciddi bir biçimde artırmış olacaktır.

Öneminden dolayı, iş gücü maliyetinin önceden hesaplanması dikkatli bir biçimde yürütülmesi gereken bir faaliyettir. Bu süreç içerisinde en doğru sonuca ulaşmak için birçok yöntem kullanılabilir. Kurucu öncelikle işi kurmayı düşündüğü bölgede bulunan diğer fabrikalardaki işçi sayı ve kalitesini araştırır. Daha sonra, işsizlerin sayısı ve bunların özellikleri hakkında bilgi sahibi olur. Bunun çeşitli yolları vardır. Öncelikle, İş ve İşçi Bulma Kurumu ile temasa geçilir. Sonra yöre ile ilişkin istatistiksel bilgiler incelenir, hatta konu ile ilgili çeşitli anketlere başvurulabilir (Metzger 2008: 12).

Bu aşamada yöneticiler iki önemli faktörü göz önünde bulundurmaya zorundadırlar. Bunlardan biri yeterli iş gücüne sahip olunup olmadığı, diğeri de hali hazırda var olan iş gücünün maliyetinin ne olacağıdır. Değişik yerlerdeki iş koşulları ve ücretleri önemli derecede farklılıklar gösterdiğinde, işgücü yoğun fabrikalar ücretlerin en düşük olduğu bölgelere akacaklardır. Günümüzde birçok ülkede yapılan toplu iş sözleşmeleriyle bölgeler arası ücret farklılıkları önemli ölçüde azalmış olmasına rağmen, bu faktör birçok ülkede önemini korumaktadır. Nitelikli işgücü isteyen konularda ise, kuruluş yerinin kentsel bölgelere yakın olması gerekmektedir (URL, 1: 30–31).

1.2.2. Ucuz Hammadde Sağlama Olanakları

Fabrikanın kuruluş yerinin seçiminde dikkate alınması gereken bir diğer önemli nokta da ucuz hammadde sağlama olanaklarıdır. Bilindiği üzere, sanayinin temel taşı enerji, pazar ve hammaddedir.

Günümüz sanayinde hammadde en önemli sorunların başında gelmektedir. Modern sanayinin en önemli özelliklerinden biri çok miktarda hammadde kullanmakta

olması nedeniyle, geniş çapta hammadde kaynaklarına bağılılığıdır. Gerçekten uygun nitelik ve miktarda hammaddelerin varlığı sanayi faaliyetlerinin ana koşulları arasındadır. Sanayi faaliyetlerinin gelişmesinde her şeyden önce işlenecek hammadde gereklidir. Öte yandan tesislerin kuruluş yeri de sanayi kollarının özelliğine göre değişik oranda olmak üzere hammadde kaynaklarının etkisi altındadır (Albayrak, 2006: 48). Hammadde kaynağı açısından zayıf olan bir bölgede, sanayi kuruluşunun kurulması maliyetleri artırmaktadır.

Fabrika kuruluş yerinin seçimi esnasında hammaddenin niteliğinin de önemi bulunmaktadır. Hammadde, tamamlanmış mamul haline gelirken işlem sürecinde büyük ölçüde ağırlığından kaybediyorsa, kuruluş yeri hammadde kaynağına yakın yerden seçilir. Hammaddenin her yerde yeterince bulunduğu durumlarda, hammadde kuruluş yeri için önemli bir faktör olmaktan çıkmakta, diğer faktörlerin önemi artmaktadır (URL, 1:29). Karakaş'ın (2002) aktardığına göre, hammadde, sanayi tesisinin kuruluş yerinin seçiminde, fabrikanın özelliğine ve kullanılan teknolojiye göre farklı ölçülerde etkiler yapar (Karakaş, 2002: 51).

Hammadde faktörü kuruluş yerini etkileyen faktörlerin başında gelir. Üretim faaliyeti ürünün türüne göre hammadde üzerinde üretim işlemleri yapılması halinde hammadde üzerinde üç farklı işlemin yapılmasını gerektirebilir. Bunlar basit üretim süreci, analitik üretim süreci ve sentetik üretim süreci olarak adlandırılmaktadırlar. Özer (2005) bu üç işlemi şu şekilde sıralamaktadır:

- Bir hammadde kullanarak ve bunun üzerinde üretim işlemleri yaparak yine bir mamulü oluşturmak (Basit üretim süreci)
- Bir hammadde kullanarak ve bunun üzerinde üretim işlemleri yaparak birden fazla mamul veya yan ürün oluşturmak (Analitik üretim süreci)
- Birçok hammadde veya yardımcı madde kullanarak, bir mamulü oluşturmak (Sentetik üretim süreci) (Özer, 2005: 16).

Hammaddeye ulaşım kolaylığı sadece yerel işletmeler için de, uluslararası çapta çalışan büyük işletmeler için de önemlidir. Ünsar (2007)`ye göre hammadde ve yardımcı maddelerin ucuz olduğu yerler çok uluslu fabrikalar için dikkate alınacak bir husus olmaktadır (Ünsar, 2007: 701).

İş gücü temininde olduğu gibi, fabrika yerinin seçiminde hammadde kaynakları da önceden dikkatli bir biçimde incelenmelidir. Yatırım projelerin teknik yönden hazırlanırken, ham ve yardımcı maddelerin kaliteleri, yıllık ihtiyaç miktarları, temin edilebilecekleri yerler, temindeki güvenilirlik derecesi araştırılarak, ortaya konulmalıdır. İşletmeler, ham ve yardımcı maddeleri diğer fabrikalardan satın alabilecekleri gibi bazı durumlarda ham ve yardımcı madde kaynaklarına kendileri de sahip olabilmektedirler. Doğal kaynakları işleyen fabrikalar çoğu zaman bu kaynakları işleyen fabrikalar çoğu zaman bu kaynaklara sahip olma yolunu benimsemektedirler (URL, 1: 70–71).

Günümüzde kurulan sanayi işletmelerinin hemen hepsinin hammaddeye yakın yerlerde kurulduğu görülmektedir. Örnek vermek gerekirse, Cumhuriyet tarihi boyunca kurulan tüm şeker fabrikaları, tarımda şeker pancarının üretildiği bölgelere kurulmuştur. Bu sayede, hammaddeye yakın yerde kurularak ulaşım maliyetleri ciddi anlamda azalma göstermiştir. Üretim temel taşlarından biri olması nedeni ile hammadde imkânları, kurucu tarafından dikkatle üzerinde durulan bir konu olarak belirir. Ulaştırma olanaklarının az ve masraflarının çok olduğu bir madde söz konusu olduğunda, bunun çıkarıldığı ya da yetiştirildiği yerde işlenmesi gereği ortaya çıkar. Bu durumda, kaynağında kurulan fabrikalarda temel hammaddedir. Örneğin sebze, meyve ve balık konserve fabrikaları bu grupta yer alırlar (Mete, 2008:10). Ulaşım maliyetlerinin fabrika yeri seçimindeki önemi ilerleyen sayfalarda daha detaylı bir biçimde incelenecektir.

1.2.3. Ulaştırma Maliyetleri

İşletmelerin sektör içerisinde rekabet avantajlarını kaybetmemeleri için taşıma maliyetlerini en aza indirmeleri gerekmektedir. Zira taşıma maliyetleri genel

maliyetlerin içinde ciddi bir paya sahiptir. Bunun başlıca nedeni ulaştırma yollarının pahalı olmasıdır.

Fabrika yeri seçiminde ulaştırma imkânları ile hammadde sağlama olanağı iç içe değerlendirilmesi gereken durumlardır. Zira ulaştırma iki boyutludur. Ulaştırma söz konusu olduğunda sadece üretilen malın pazara ulaştırılması değil, aynı zamanda üretimden önce hammaddenin fabrikaya ulaştırılması da hesaba katılmalıdır. Hammadde fabrikaya ne kadar uzak olursa, üretilen ürünün maliyeti o kadar artacaktır ve firma rekabet üstünlüğünü kaybedecektir. Özer (2005)`e göre hemen bütün fabrikalar üretim faaliyetleri için gerekli ham ve yardımcı maddeleri satın almak ve bunları iş yerine getirmek, ürettiği mamulleri de pazara göndermek zorundadırlar. Bu anlatım, fabrikaların bazen bir, bazen de iki yönlü taşıma giderlerine katlanmaları gerektiğini ortaya koyar (Özer, 2005: 15).

Fabrika yerinin seçiminde ulaştırma açısından farklı unsurların da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Sanayi faaliyetleri için gerekli olan çeşitli ve çok miktarlara varan hammaddelerin fabrikalara getirilmesiyle mamul maddelerin pazarlara gönderilmesi, hatta birçok hallerde işçilerin tesislere gelip-gitmeleri ancak düzenli ve yeterli ulaşım imkânlarına bağlıdır. Aslında ulaşım faaliyetlerinin bir bakıma imalat işlemi içinde saymak hatalı olmaz. Çünkü herhangi bir mamul tüketileceği yere varıncaya kadar işe yaramayacağı gibi, mamulün meydana gelebilmesi içinde çeşitli hammaddelerin fabrikalara taşınması gerekir (Albayrak, 2006: 57). Bu süreç içerisinde iki nokta göz önünde bulundurulmalıdır. Bunlardan bir tanesi yeterli ulaşım imkânlarının bulunması, bir diğeri ise söz konusu ulaşım imkânlarının maliyetinin az olmasıdır.

İşletmelerin ihtiyaç duyduğu girdilerin istenilen nitelik ve nicelikte istenilen zamanda ve istenilen yerde bulunması, ayrıca fiyat ve maliyetlerin uygun olması, çoğu zaman taşıma olanakları ile doğrudan ilişkilidir (URL, 1:30). Örnek vermek gerekirse, Ege bölgesinde dağların kıyıya dik olması nedeniyle birçok doğal geçit bulunmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak, kıyıda bulunan üzüm iç kesimlerdeki işletmelere rahat bir şekilde getirilebilmekte ve burada üretilen ürünler yurt dışına götürülebilmek için

İzmir'e kolay bir şekilde götürülebilmektedir. Bu aşamada ortaya çıkan taşıma maliyeti minimum düzeyde kalmaktadır.

1.2.4. Pazara Yakınlık

Bir önceki bölümde ulaştırma maliyetlerinin iki boyutlu olduğundan bahsedilmişti. Bu aşamada önemli olan hem hammaddeye ulaşımın kolay olması hem de ürünün pazara ulaştırılmasının kolay olmasıdır. Bu noktada dikkatle incelenmesi gereken bir diğer unsur olarak devreye “Pazara Yakınlık” faktörü girmektedir.

Bu noktada, pazara yakın olmak kadar hitap edilen pazarın niteliği de önem kazanmaktadır. Sanayide kuruluş yeri seçiminde “Pazar”ın önemi gün geçtikçe artmaktadır. Bunda her şeyden önce tüketim maddelerinin çeşitlenmesi ve tüketim alanlarının güçlenerek çoğalması rol oynamaktadır. Ancak bunun yanı sıra ulaşımı incelerken değinildiği gibi, gerek hammadde gerek mamul maddenin taşınmasındaki gelişmelerde sanayi faaliyetlerinin lokasyonunun pazarlara yönelmesinde etkili olmaktadır. Pazarında sanayi ile ilişkisini iki bakımdan ele almak gerekir. Pazar önce herhangi bir sanayi kolunda kuruluş koşulları arasında en önemlilerinden biridir. Gerçekten, işlenmiş madde için belirli bir düzeyin üstünde satış alanının var olması gerekir. Özellikle satın alma gücü az, tüketimi sınırlı olan tarım ülkelerinde birçok sanayi kollarının gelişmemesinde Pazar koşullarının uygun olmamasının büyük rolü vardır (Albayrak, 2006: 64).

Diğer bir ifadeyle, ulaşım maliyetlerinin azalması için işletmenin pazara yakın olması gerekirken, kazancın artması için ulaşılan pazarın alım gücünün fazla olması gerekmektedir. Örnek vermek gerekirse, ülkemizde sanayinin Marmara Bölgesinde gelişmesinin başlıca nedeni, İstanbul, Kocaeli gibi büyük ve zengin şehirlere ulaşımın kolay olması ve limanlara ulaşımında sıkıntı çekilmemesidir.

Özer (2005)'e göre pazar faktörünü dikkate almadan bir kuruluş yeri analizi yapmak mümkün değildir. Çünkü her üretim faaliyeti, bir ihtiyacı karşılamak amacı ile

yapılır. Bu yüzden üretici, tüketici veya tüketicilerin nerelerde bulunduğunu, tüketiciye yakın olmanın gerekip gerekmediğini bilmek zorundadır. Üretilen ürünün türüne göre, tüketiciler, belirli bir bölgede, toplu halde bulunuyorlarsa, kuruluş yerini tüketicilerin toplanma bölgelerinin yakınında seçmek uygun olur (Özer, 2005: 14).

Dar bir pazar çevresinde çalışan ve daha çok çevresel gereksinimi karşılayan fabrikalar ile ana mamul ve ana mamulün parçalarını üreten fabrikalar, genellikle tüketim alanlarına veya mamullerini kullanan fabrikalara yakın alanlarda kurulmaktadır. Örneğin otomobil için malzeme ya da yarı mamul üreten fabrikaların, ana mamulü üreten fabrikaların yakınında kurulduğu görülmektedir (URL, 1: 28). Burada amaç ulaşım maliyetlerinin en aza indirilerek rekabet üstünlüğü kazanmaktır.

Perakende ve toptan mal üreten fabrikalarla, hizmet fabrikalarında kuruluş yeri, genel olarak pazara yakın bölgelerde belirlenir. Zaman zaman fabrikalar ulusal pazarda faaliyet gösterirler ki; bu durum onların ürünlerini ülkenin her yanına kolaylıkla dağıtabilecekleri bir bölgede kurulmalarını gerekli kılar (Mete, 2008: 11).

1.2.5. Enerji ve Su

Fabrikaların faaliyetlerinin devam ettirebilmeleri için gereksinim duydukları öğelerin başında enerji kaynakları gelmektedir. Elektrik, petrol, kömür ya da diğer enerji kaynakları, elde edilen hammaddenin işlenmesi için gereklidir. Sanayi sektörünün gelişmesi ve varlığını devam ettirebilmesi için uygun enerji kaynaklarına ihtiyacı vardır. Bu sebeple, birçok ülkede enerji bakanlıkları bulunmaktadır.

Enerjinin fabrikalar için hayati önem taşımasından dolayı ucuz enerji ve yakıt kaynaklarına yakınlık da, fabrikaları yer konusunda yakından ilgilendirir. Örneğin, alüminyum, kâğıt, elektronik v.b. fabrikalar, kömür, su, petrol, doğal gaz gibi maddelere, çok kullandıkları için diğerlerine göre daha fazla ihtiyaç duyarlar. Bu sebeple kuruluş yerini bunlara yakın bölgelerde seçmeleri akıllıca olur (Mete, 2008:12).

Tuzkaya'nın (2002) da belirttiği üzere fabrikanın kurulacağı bölgenin seçimini etkileyen fiziksel faktörlerin en önemlilerinden biri enerji kaynaklarına yakınlık veya enerji maliyetidir (Tuzkaya, 2010: 2).

Söz konusu enerji kaynakları olunca ulaştırma faktörü de devreye girmektedir. Birçok enerji türünün fosil yakıtlardan oluşması nedeniyle enerji kaynağına uzak olan bir fabrikanın ulaştırma maliyetleri aratacaktır ve bu durum firmanın rekabet gücünü düşürecektir. Yöneticiler hammaddenin taşıma maliyetlerine ve ürünlerin pazarlara iletilmesi maliyetlerine bir de enerji türünün taşıma maliyetlerini eklemek istemeyecektir. Fosil kaynakların yanı sıra, elektrik ve doğalgaz kullanılacaksa gerekli şebekelerin devlet tarafından önceden bölgede hazırlanmış olması gerekmektedir. Şehrin dışında sayılabilecek birçok arsada elektrik ve doğalgaz şebekesinin olmaması bu alanlara fabrika kurulmasını zorlaştırmaktadır.

Ucuz enerji kaynaklarına ulaşmanın fabrika yeri seçiminde bu derece önemli olmasının nedeni söz konusu enerjinin makineleri insan gücünden çok daha iyi çalıştırabilmesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle sanayi devriminden sonra makineleşmeye gidilmiş olması, enerji kaynaklarının önemini artırmıştır. İmalatın makine ile yapılmakta olması modern sanayinin en açık özelliğidir. Makinelerin gerek yapılması gerek çalıştırılması için ise insan gücünün çok üstünde olan enerjinin gerekli oluşu modern sanayi faaliyetleri ile enerji kaynakları arasındaki yakın ilişkinin esas sebebidir (Albayrak, 2006: 69).

Bir fabrika kurulmadan önce, alternatif fabrika yerlerini değerlendirirken enerji kaynaklarını kesinlikle göz önünde bulundurmalıdır. Endüstriyel tesisler, büyük ölçüde elektrik, gaz, kömür, benzin vb. enerji gerektirmektedir. Kullanılacak enerjinin kaynağı ve maliyeti belirlenmelidir (Tuzkaya, 2010: 10).

Özellikle sanayi devriminden sonraki tarih incelendiğinde genel olarak savaşların üç nedeninin bulunduğu görülmektedir. Bunlar pazar, hammadde ve enerjidir. Dahası, Birinci ve İkinci Dünya savaşlarının ortaya çıkmasında da enerjinin rolü büyük

olmuştur. Tarih incelendiğinde, Alsas Loren bölgesinin zengin kömür kaynakları nedeniyle dünya savaşı çıkarttığı görülmüştür.

Enerjinin öneminin yanı sıra, bir diğer önemli nokta da suya erişim kolaylığıdır. Fabrikalarda birçok amaçla su kullanılmaktadır. Özer (2005)'in aktardığına göre suyun kullanım amaçları aşağıdaki şekildedir:

- Soğutma suyu
- Temizlik suyu
- Kazan besleme suyu
- Proses suyu
- İçme suyu, önemli olanlarıdır (Özer, 2005: 16).

Suyun yukarıda bahsedilen kullanım alanları fabrikanın varlığını devam ettirebilmesi için kesinlikle gereklidir. Dahası, fabrikalarda su bunların haricinde değişik amaçlarla da kullanılmaktadır. Bu sebeple, fabrika yerinin seçimi aşamasında ihtiyaca göre su şebekesinin bulunması ya da su kaynağının varlığı kesinlikle gereklidir.

Su sadece belirli sektörler için değil, tüm sektörler için gereklidir. Su, hemen hemen tüm sanayilerde kaçınılmaz bir girdi kalemidir. Suyu hem insanların çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması hem de birçok sınıai amaçlar için ihtiyaç vardır. Kuruluş faktörü için en önemli etkisi bir yerde bulunup bulunmamasıdır. Bu etki, diğer faktörlerin tayin ettiği alternatif yerlerde suyun istenen miktar ve kalitede bulunması halinde en az öneme sahip olacaktır. Bu yerlerin bazılarında suyun bulunup bazılarında bulunmaması halinde su önemli bir kuruluş yeri faktörü haline gelecektir (Demirdöğen, 1988: 12).

1.2.6. Altyapı

Fabrika yeri seçimini etkileyen bir diğer faktör de altyapı faktörüdür. Birsal ve Cerit (2005)'e göre altyapı öğeleri aşağıdaki gibidir:

- Taşıma olanakları
- Belediye hizmetleri
- İletişim (Birsal ve Cerit, 2005: 5).

Taşıma olanakları genel olarak karayolu, demiryolu ve deniz yolu ulaşım yollarına yakınlıkla ilgilidir. Bir işletmenin kurulacağı yerin yakınında o fabrikayı diğer bölgelere bağlayacak olan karayollarının varlığı hayati önem taşımaktadır. Haricinde, eğer yük taşımacılığının yapılması için demiryolu olanakları varsa bu durum ulaştırma maliyetlerini azaltacağı için kuruluş için ekstrasından bir kazanç olacaktır.

Bunun yanı sıra belediye hizmetlerine erişim kolaylığı ve iletişim kolaylığı da benzer şekilde önemli etmenler arasında bulunmaktadır. Altyapı etmenleri altında; belediye hizmetlerinden yararlanma (elektrik, su, kanalizasyon) ön plana alındığı zaman, sanayi bölgeleri depo yeri seçimi için tercih sebebi olmaktadır. Altyapı etmenleri kapsamında taşıma kolaylıkları; taşımada kullanılacak araçların türü, taşıma yolları ve rakiplerin tercih ettikleri taşıma biçimleri yer seçimi kararını doğrudan etkilemektedir (Birsal ve Cerit, 2010: 5–6).

1.2.7. Devlet Politikaları

Ülkeler içerisinde bazı bölgeler fabrikaların kurulması açısından uygun olmadıkları için geri kalmaktadırlar. Bu aşamada devletler devreye girerek söz konusu bölgelere yapılacak yatırımları artırmak için bazı istisnalar oluşturmaktadırlar. Söz

konusu istisnalar, üretimin maliyetini azalttığı için yatırımcıları teşvik etmektedir ve bu durum fabrika yeri seçimini doğrudan etkilemektedir.

Söz konusu bölgelerde hükümetlerin ve yerel yönetimlerin uyguladıkları vergi, resim ve harçlar kuruluş yeri seçimini etkiler. Özellikle hükümetlerin uyguladıkları teşvik tedbirleri çerçevesinde vergi indirimleri ve düşük faizli yatırım kredilerinden yararlanma imkânları, fabrikaları bu teşviklerin uygulandıkları yörelere çekmektir. Bu nedenle farklı bölgelerde uygulanan vergi ve yasal düzenlemeler, yeni endüstriler için sağlanan teşvik ve imtiyazlar ile kurumlar ve gelir vergileri, üretim veya tüketim vergileri, satın alma vergileri ile diğer ulusal veya yerel vergi, resim ve harçlar araştırılmalıdır (URL, 1:32). Bu tür araştırmalardan elde edilecek bilgiler ve tahminler uygun bir şekilde kullanıldığı vakit geri kalmış bölgelerde yatırım yapmak daha mantıklı bir hale gelecektir ve fabrikaların kurulmasının önü açılacaktır.

Türkiye`de bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeylerinin ciddi anlamda farklılık göstermesi nedeniyle özellikle doğu bölgelerine yapılacak yatırımları hükümetler sürekli olarak desteklemektedir. Vergi ve devlet yardımlarının sanayinin gelişmesi ve kuruluş yeri seçimindeki önemli rolü nedeniyle, ülkemizde ekonomik ve toplumsal gelişmeyi yönlendirmek için kalkınma planları hazırlanmaktadır. Bu çerçevede Devlet Planlama Teşkilatı yatırımlar konusunda tüm ülke genelinde bölge ve illere yapılacak yatırımların türünü ve destek sağlanacak (kredi, vergi kolaylığı vb.) sektörler ile faaliyetleri belirlemektedir (Karakaş, 2002: 57). Bu tür çalışmaların tüm ülke genelinde yapılmasına rağmen özellikle geri kalmış bölgelerdeki yatırımın önünde bulunan mali engellerin kaldırılması çalışmaları vardır.

Korkut ve diğerlerinin (2010) aktardığı üzere, bugün Türkiye`de uygulanan Yatırımların ve İstihdamın Teşviki Kanunu kapsamında göreceli olarak bazı bölgelerde yatırımların ve istihdam imkânlarının arttırılması amaçlanmaktadır. Yeni yatırım yapacak işletmeler 5084 sayılı kanunla tanımlanan şartları taşımak kaydı ile aşağıdaki imtiyazların biri veya hepsinden faydalanabilir.

- Gelir Vergisi Stopajı Teşviki
- Sigorta Primi İşveren Paylarında Teşvik
- Bedelsiz Yatırım Yeri Tahsisi
- Enerji Desteği (Korkut ve diğerleri, 2010: 35).

Bir yatırımın finansmanı en önemli konudur. Yatırımın öz sermaye ile yapılması gelişmiş ülkelerde tercih edilen bir yöntem değildir. İdeal yöntem yatırım teşvik kredileri kullanılarak yatırım yapılmasıdır. Teşvik politikalarının her ülkede giderek yaygınlaşmasında; gelişen ve değişen Pazar şartları, düşük maliyetli üretim arayışları, ülkeler açısından stratejik önemi olan ürünlerin üretimine öncelik verilmesi, insanların gelir düzeylerinin artırılması ve bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi gibi nedenler bulunmaktadır (Korkut ve diğerleri, 2010: 35).

1.3. KURULUŞ YERİ SEÇİMİNDE KULLANILAN YÖNTEMLER

Bir fabrika kurmak için yapılan yatırımın ciddi miktarlara ulaşması nedeniyle sistemli ve bilimsel temellere dayanan planlamalar yapılmalıdır. Kuruluş yeri seçimi fabrikaların üretim, dağıtım ve verimliliğini doğrudan etkiler ve rekabetçi konumları üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Uluslararası anlaşmayı kendine hedef koyan fabrika yetkilileri kuruluş yeri seçimlerini bilimsel yöntemlerle yapma zorunluluğunu duymaktadırlar (Kişoğlu t.y,: 43). Bu zorunluluk sadece uluslararası çalışmayı isteyen firmalar için değil tüm işletmeler için geçerlidir.

1.3.1. Maliyet Hacim Başa Baş Analizi

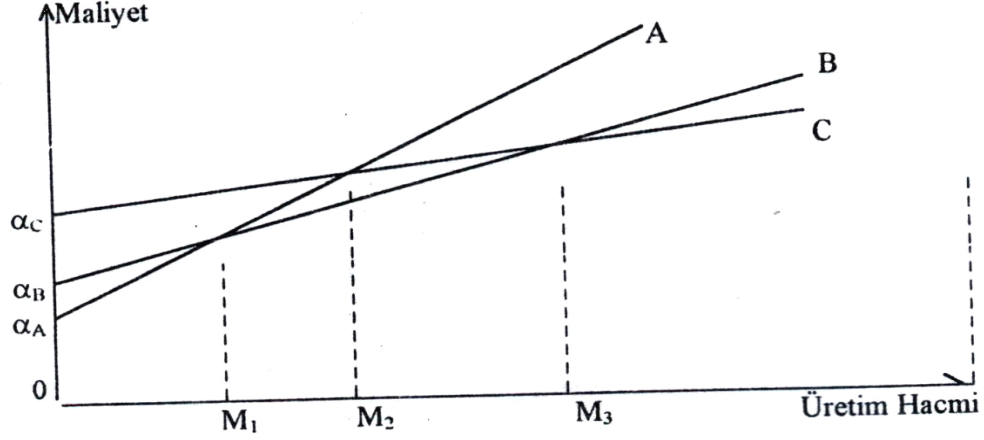
Kuruluş yeri ile ilgili kararlarda değişken üretim maliyetleri ve sabit maliyetler arasındaki ilişkileri değerlendirmenin bir başka yolu da “kuruluş yeri başa baş analizleri” yapmaktır. Geleneksel yönetim araçlarından biri olan başa baş grafikleri üretim hacmi, maliyet yapısı ve satış hacmi arasındaki ilişkileri gösterir. Bu grafikler muhtemel kuruluş yerleri ile ilgili olarak üretim maliyetleri ve karlar üzerinde değişik üretim hacimlerinin etkisini göstermek için kullanılabilir (Demirdöğen, 1988: 22–23).

Maliyet hacim başa baş analizlerinde kullanılan grafikler yöneticiye belirli miktar aralıklarında en düşük maliyeti sağlayacak kuruluş yerlerini karşılaştırma açısından kolaylık sağlar. Kuruluş yeri alternatifleri arasından seçim yaparken üç adım izlenir:

- Her kuruluş yeri için sabit ve değişken maliyetler belirlenir
- Her kuruluş yeri için hesaplanan Toplam Maliyet grafiksel olarak gösterilir (Yatay ekseninde miktar ve dişey ekseninde maliyet olmak üzere)
- Belirlenen miktar için en düşük maliyetli kuruluş yeri seçilir (Bolat, t.y.: 49).

Holland (1999)'a göre, firmalar her zaman belirli bir miktar kazanım elde etmek için yatırım yapmaktadırlar. Eğer üretilecek ürünün maliyeti kazançtan fazla olacaksa üretimi yapılmaz, bu aşamada maliyet hacim başa baş analizi yeni bir ürün ya da yeni bir iş için gerekecek olan üretim miktarının anlaşılmasını sağlamaktadır (Holland, 1999: 1).

Maliyet hacim başa baş analizinde kuruluş yerlerinin sabit ve değişir maliyetleri saptanabilirse maliyet fonksiyonları oluşturulabilir. Bu fonksiyonların alacağı değerler, aday kuruluş yerleri itibariyle bir üretim hacmi-maliyet ekseninde gösterilebilir. Elde edilen grafikten yararlanılarak, tesis kapasitesine göre en uygun aday kuruluş yeri saptanabilir (Özer, 2005: 27). Şekil 1.1.'de üç aday kuruluş yerinin karşılaştırıldığı başa baş analizi gösterilmektedir.

Şekil 1.1: Üç Aday Kuruluş Yerinin Karşılaştırıldığı Başa Baş Analizi
(Özer, 2005: 27)

Kuruluş yeri başa baş grafiklerinde toplam maliyet doğruları farklı yerlerde kesiştiği için her bir kuruluş yerinin avantajları mutlak olarak belirlenemez. Bu analizlerde kuruluş yeri çıktı seviyesine bağlı olacaktır. Örneğin, düşük sabit maliyetlerinden dolayı cazip olan bir kuruluş yeri, çıktı seviyesi yükseldiğinde bu avantajı kaybedebilir. Bundan dolayı, maliyet faktörlerinin mukayese edilmesinde kullanılan çıktı seviyesinin aynı olması gerekmektedir. Bu yüzden yönetim mukayesede kullanılacak şimdiki üretim hacmini belirlemeli veya alternatif kuruluş yerlerinin mukayese edilmesinde kullanılan iki, üç veya beş yıllık satış hacimlerini tespit etmelidir. Yine de bu analizler sanayinin ve ürünün özelliklerine göre kullanılmalıdır (Demirdöğen, 1988: 23).

Maliyet hacim başa baş analizinin en önemli avantajı maliyet, üretim miktarı ve geri kazanım arasındaki ilişkiyi iyi bir şekilde göstermesidir. Daha önce de belirtildiği üzere, ilerleyen yıllardaki tahmini üretim ve geri kazanım miktarları da göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer tarafta, uzun yıllardır kullanılmasına rağmen maliyet hacim başa baş analizlerinin bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Gutierrez ve Dalsted (1992)'e göre maliyet hacim başa baş analizinin sınırlılıkları aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Bir zamanda bir ürünün analizi için son derece uygundur. Ürün ve zaman birimleri arttığında sorunlar yaşanır
- Tüm ürünlerin maliyetlerini göstermek için kullanılması son derece zordur
- Maliyet ve geri kazanım miktarları değiştikten sonra da yöneticiler başa baş analizlerinden yararlanmaya devam etme yönelimindedirler (Gutierrez ve Dalsted, 1992: 3).

Ayrıca, maliyet hacim başa baş analizi kısmi bütçeleme teknikleriyle uyumlu bir şekilde kullanılabilir. Ek olarak, maliyet hacim başa baş analizleri kayıpları önlemek için iş faaliyetlerini en aza indirmeyi sağlamaktadır (Gutierrez ve Dalsted, 1992: 3).

Maliyet hacim başa baş analizi yeni bir ürünün değerlendirilmesinde son derece kullanışlıdır. Öncelikle, yeni açılan bir firma ya da yeni üretilen bir ürün kısa vadede kazanç sağlamayacaktır. Öncelikle maliyetini karşılamaya çalışacaktır. Bu aşamada, maliyet hacim başa baş analizi yapılan yatırımın ne ölçüde ve ne kadar süre içerisinde geri döneceğini tahmini olarak göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, maliyet hacim başa baş analizi, kısa vadede amaçların gerçekleştirilip gerçekleştirilmeyeceğinin tahmini için uygulanabilecektir (Holland, 1999: 2).

1.3.2. Ağırlık Merkezi Yönetimi

Ağırlık merkezi yönetimi firmanın mevcut kuruluşlarını göz önünde bulundurarak yeni bir tesisin kuruluşu için kullanılan matematiksel bir seçim yöntemidir. Bu yöntemde ulaşım maliyetleri; uzaklık ve hacmin (ağırlık) bir fonksiyonudur. Ağırlık merkezi yönetiminde aşağıdaki hususları göz önünde bulundurur:

- Mevcut tesisler
- Aralarındaki mesafe
- Gönderilecek mal miktarı (Bolat t.y.: 33).

Ağırlık merkezi yöntemi, teoride matematiksel şekilde yapılabilir. Bu denklemde, tüm yerler x-y kotlarıyla tanımlanır. Bilinmez, transfer istasyonunun yeridir. Denklemin minimumu, maliyetlerin minimumudur. Maliyetler şöyle hesaplanır:

- Transferin birim zamanındaki maliyetlerinin toplamı
- Transfer istasyonundan nihaî bertaraf yerine yapılan taşımanın birim maliyeti (uzaklık * ton/ birim zaman * ton*km bazında taşıma maliyeti)
- Ürünlerin her kaynaktan transfer istasyonuna taşınmasının birim zamanındaki maliyetlerinin toplamı. Bu toplam, yukarıda verilen formülün her kaynak için uygulanmasının toplamıdır (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2010: 4).

1.3.3. Ulaştırma Modeli

Ticaret hayatında ulaştırma firmalar açısından üzerinde durulması gereken en önemli noktalardan biri olarak görülmektedir. İş hayatında çözülmesi gereken en önemli sorunlardan bir tanesi ürünlerin bir yerden başka bir yere aktarılmasıdır. Bu süreç içerisinde, firmalar için dikkate alınan bir nokta da maliyetlerin en aza indirilebilmesidir (Reeb ve Leavengood, 2002: 2).

Ulaştırma modeli, ürünlerin belirli kaynaklardan belirli yerlere en az maliyetle ulaştırılmasıyla ilgilenmektedir (Imam ve diğerleri, 2009: 353). Bu aşamada önemli olan, maliyetlerin en aza indirilmesiyle ulaştırma sorununun çözüme kavuşturulmasıdır.

Ulaştırma modeli, bir ürünün çeşitli sunum merkezlerinden birçok istem merkezine minimum maliyetle dağılımını düzenleyen matematiksel bir modeldir. Bu modelin parametreleri, birim maliyetler, talep ve arz değerleridir (Ertuğrul ve Işık, 2008: 4).

1.3.4. Analitik Hiyerarşi Yöntemi

Analitik Hiyerarşi Yöntemi, Russell ve Taylor tarafından yazılan Operations Management kitabındaki tanıma göre, karar alternatiflerinin çoklu kriterlere göre sıralanmasına ve seçim yapılmasına yarayan nicel bir yöntemdir. Diğer bir deyimle Analitik Hiyerarşi Süreci; her bir karar alternatifini, karar vericinin kriterlerini yakalama derecesine göre sıralamak için rakamsal değerler geliştirme sürecidir (URL, 1).

Önceki bölümlerde maliyet hacim başa baş analizinin tek bir ürün için sağlıklı bir şekilde kullanılabileceği aktarılmıştı. Analitik Hiyerarşi Yöntemi ise sonlu sayıda seçeneğin olduğu çok ölçütlü karar problemlerinde seçeneklerin değerlendirilmesi amacıyla kullanılabilen bir karar verme tekniğidir. Analitik Hiyerarşi Yöntemi ilk olarak Saaty tarafından bulunmuştur. Analitik Hiyerarşi Yöntemi karar problemini seviyeler arasında bir hiyerarşi oluşturacak şekilde çok sayıda seviyeye ayırıştırır ve çok bilinen bir tekniktir. Özellikle niteliksel etkenleri göz önüne alabilmeleri yönüyle bilinen çok ölçütlü karar verme tekniklerinden farklıdır (Serdar, 2008: 54).

Analitik Hiyerarşi Yöntemi belirli sınırlamalar arasında kalmamakta, sağladığı esneklik sayesinde birçok farklı alanda kullanılabilmektedir. Veritabanı seçimi, finans, makro ekonomik tahminleme, ürün tasarımı, portföy seçimi, kaynak dağılımı (bütçe, enerji, sağlık vb.), politik strateji, ulaşım, eğitim, tesis yeri seçimi, teknoloji transferi gibi alanlarda uygulanmaktadır (Özer, 2005: 38).

Serdar'ın (2008) aktardığına göre Analitik Hiyerarşi Yöntemi karar seviyeleri arasında tek yönlü bir hiyerarşik ilişki olduğu varsayımına dayanır. Analitik Hiyerarşi Yönteminde, hiyerarşinin en üst elemanı karar modelinin nihai hedefidir. Hiyerarşi, yönetilebilir bir karar verme kriteri bulunana kadar, genelden daha belirgin özelliklere doğru ayrılmaktadır. Analitik Hiyerarşi Yöntemi kavramsal olarak kolay kullanımlıdır, ancak reel problemlerin karmaşıklığı ile başa çıkabilecek şekilde bölümsel olarak

güçlüdür. Analitik Hiyerarşi Yöntemi, insanın doğasında var olan değerlendirme sürecini temel alan ve problemleri hiyerarşik bir düzende seviyelere ayırarak analiz eden bir tekniktir (Serdar, 2008: 54).

1.3.5. Boyutsal Analiz Yöntemi

Boyutsal analiz yönteminde tüm veriler daha organize sunularak bir tablo üzerinde gösterilmektedir. Boyutsal analiz yönteminde fabrikalar göz önünde bulundurdukları ve kendileri için önemli olan noktaları bir tablo üzerinde çalışırlar. Tablo üzerinde arsa fiyatı, elektrik masrafı, su masrafı, ücretler gibi değişkenler belirtilir ve her birine önemi ölçüsünde puan verilir. Bu aşamadan sonra, bir boyutsal analiz raporu hazırlanır. Boyutsal analiz raporunda her bir değişkenin önemi detaylı bir biçimde aktarılır. Tablo 1.1.'de, Kişoğlu (t.y.) tarafından bir tekstil firması için hazırlanmış örnek bir boyutsal analiz raporu yer almaktadır.

Tablo 1.1: Örnek Boyutsal Analiz Raporu

Etki Faktörleri	G Değeri	A İli (İplik Tesislerinin Bulunduğu İl)		B İli (Kalkınmada Öncelikli İl)	
		B Değeri	Puan (2)	B Değeri	Puan
Arsa fiyatı	5	3	15	2	10
Elektrik masrafı	4	3	12	3	12
Su masrafı	4	3	12	2	8
Trafik-ulaşım	6	5	30	2	12
İşgücü niteliği	7	4	28	2	14
Ücretler	7	4	28	3	21
Alana yönelik okullar	5	5	25	2	10
Kültür alanları	4	4	16	2	8
Sektöre karşı bölge halkının tutumu	4	2	8	1	4
Vergi avantajları	7	1	7	5	35
Belediyenin finansman gücü	5	2	10	2	10
Komşu işletmeler	2	2	4	2	4
Değerlendirme toplamı			203		148
Yer sıralaması			1		2

(1) B Değer İşletme için öncelikli yer değerlendirmesi

1 den 5 'e kadar:

1 = Çok Kötü 2, 3, 4, 5 = Çok iyi

(2) Puan etki faktörlerinin G değeri x fabrikanın seçileceği yerin B değeri

(3) Değerlendirme toplamı: Puanların Toplamı

(4) Yerlerin sıralanışı: Puanı en yüksek olan en iyi 1 = En iyi 2, 3, 4, 5 = en kötü

(Kişoğlu, 2007:47)

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere, boyutsal analiz tablosunda bir fabrikanın karşı karşıya kalacağı tüm masraflar ve fabrikanın çalışmasını ve kurulmasını etkileyecek tüm faktörler eklenmiştir. Bu faktörler içerisinde önceki bölümlerde bulunan işgücü ve devlet politikaları gibi tüm önemli noktalar göz önünde bulundurulmuştur.

1.3.6. Makro Analiz

Makro analiz içine fabrikanın kurulabileceği bölgenin seçimi girer. İşletme açısından bu tür kararlar stratejik kararlardır ve hatalı bir kuruluş yeri seçimi fabrika için çeşitli sorunların ortaya çıkması demektir. Gerek küçük ölçekli bir fabrika olsun gerekse büyük ölçekli bir fabrika olsun, her hangi bir tesisin bir yerden başka bir yere taşınması kolay değildir. Makro analizde karar vericiler için yer seçimi kriterleri şunlardır:

- Pazar potansiyeli
- Pazar Payı
- İşletme maliyetleri
- Ulaşım maliyetleri
- Kuruluş yeri maliyetleri
- Hammadde maliyetleri ve bu kaynaklara yakınlık
- İşgücü maliyetleri ve özellikleri (Mete, 2008).

1.4. FABRİKA YERİ SEÇİMİ PROBLEMİ

Çevre ve Orman Bakanlığı'nın Ağırlık Merkezi Yöntemiyle gerçekleştirdiği bir çözüm şu şekildedir:

Aşağıdaki örnek merkezi bir transfer istasyonu, merkezi bir kompostlaştırma tesisi veya merkezi bir depolama sahası gibi herhangi bir tesis için geçerli olabilir. Bu örnekte ağırlık merkezi kavramı kolay anlaşılabilir düşüncesi ile üç şehir (veya yerleşim birimine) hizmet verecek bir depolama sahası için en uygun (optimum) lokasyonun teorik olarak tayini yapılmaktadır. Burada “referans noktası” örnek

olarak kurulacak depolama sahasının yerini göstermektedir.

Bilgi:

Şehir 1: referans noktasının 5 km kuzeyinde ve 10 km doğusundadır

Atık üretimi: 100.000 t/yıl

Ortalama taşıma maliyeti: € 0.20 / ton/km

Şehir 2: referans noktasının 10 km kuzeyinde ve 2 km doğusundadır

Atık üretimi: 50.000 t/yıl

Ortalama taşıma maliyeti: € 0.25 / ton/km

Şehir 3: referans noktasının 0 km kuzeyinde ve 5 km doğusundadır

Atık üretimi: 25.000 t/yıl

Ortalama taşıma maliyeti: € 0.30 / ton/km

Hesaplama:

Depolama Alanının yerinin referans noktasına a km kuzeyde ve b km doğuda olduğu varsayılırsa:

(Aşağıdaki formüller Pisagor bağıntısına göre yazılmış olup SQRT sözcüğü karekök anlamına gelmektedir).

Şehir 1 – depolama sahası mesafesi: $\text{SQRT} ((5-a)^2 + (10-b)^2)$

Şehir 2 – depolama sahası mesafesi: $\text{SQRT} ((10-a)^2 + (2-b)^2)$

Şehir 3 – depolama sahası mesafesi: $\text{SQRT} ((0-a)^2 + (5-b)^2)$

Yıllık taşıma masrafı - şehir 1: $\text{SQRT} ((5-a)^2 + (10-b)^2) \times 100.000 \times 0.20 \text{ €}$

Yıllık taşıma masrafı - şehir 2: $\text{SQRT} ((10-a)^2 + (2-b)^2) \times 50.000 \times 0.25 \text{ €}$

Yıllık taşıma masrafı - şehir 3: $\text{SQRT} ((0-a)^2 + (5-b)^2) \times 25.000 \times$

0.30 €

$$\begin{aligned} \text{Toplam taşıma masrafı:} & \quad \text{SQRT} ((5-a)^2 + (10-b)^2) \times 20.000 \\ & \quad \text{SQRT} ((10-a)^2 + (2-b)^2) \times 12.500 \\ & \quad + \frac{\text{SQRT} ((0-a)^2 + (5-b)^2)}{\text{EURO değerindedir}} \times 7.500 \end{aligned}$$

Transfer istasyonu Şehir 1 içinde inşa edilirse toplam masraflar en aza inecektir.

Eğer Şehir 1 sadece 60.000 ton/yıl atık üretiyor ve ortalama taşıma masrafı € 0.15 / ton/km ise en uygun yer referans noktasının yaklaşık olarak 6 km kuzeyi ve 5 km doğusunda olacaktır.

NOTLAR:

- 2 şehir ve bir depolama sahası söz konusu ise aynı işlem uygulanabilir.
- Benzer hesaplamalar 3'ten fazla şehir olması durumunda da uygulanabilir
- Birden fazla potansiyel yer bulunmakta ise pratik çözüm getirmek için her seçenek için gerçek mesafe ve taşıma masrafı kullanılabilir. Bu türden bir işlemde en düşük değer matematiksel hesaplamalara gerek kalmadan elde edilecektir. (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2010: 5).

Bolat'ın aktardığı üzere, maliyet hacim başa baş analizi ile kuruluş yerinin seçimi için örnek bir problem çözümü şu şekildedir:

Bir X firmasının analisti olduğunuzu düşünün. Adapazarı, Kocaeli ya da Çorlu'da yeni bir üretim yeri planlamanız gerektiğini faz edin.

Yıllık sabit maliyetler sırasıyla 30.000 pb, 60.000 pb ve 110.000 pb olsun,

Her bir birimlik üretimde oluşacak değişken maliyetler sırasıyla 75 pb, 45 pb ve 25 pb, ve her bir ürünün fiyatı 120 pb olsun.

- Adapazarı için Toplam Maliyet

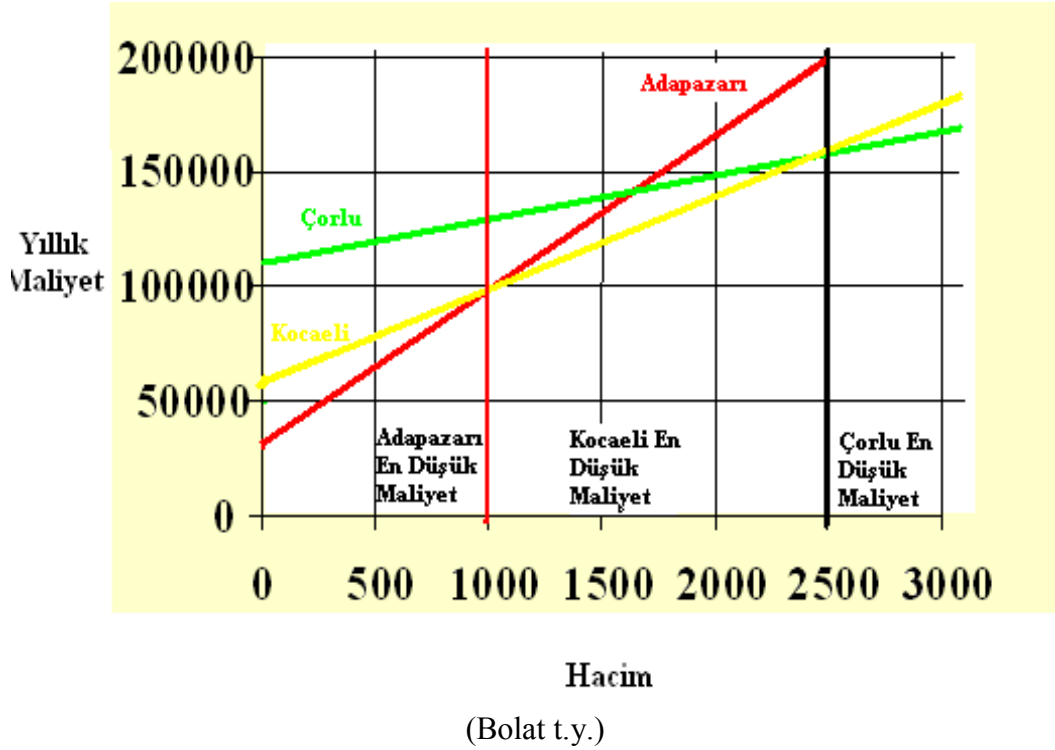
$$TM: \$ 30.000 + \$ 75 (2000) = \$ 180.000$$

- Kocaeli için Toplam Maliyet

$$TM: \$ 60.000 + \$ 45 (2000) = \$ 150.000$$

- Çorlu için Toplam Maliyet

$$TM: \$ 110.000 + \$ 25 (2000) = \$ 160.000$$

Şekil 1.2: Yıllık maliyet hacim oranları

İKİNCİ BÖLÜM

KARS İLİ KAĞIZMAN İLÇESİNDE BİR MEYVE SUYU FABRİKASI KURULMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. KARS İLİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Bu kısımda ilk olarak Kars ili hakkında genel bilgilere yer verilecek ve bu kapsamda coğrafi konum, iklim, yeryüzü şekilleri, idari yapı, nüfus yapısı ve ekonomik durum başlıkları altında değerlendirmeler yapılacaktır.

2.1.1. Coğrafi Konum

Doğu Anadolu'nun kuzeydoğusunda yer alan il; doğuda Ermenistan, güneydoğuda Iğdır, güneyde Ağrı, batıda Erzurum ve güneyde Ardahan illeriyle sınırlanmıştır. Yüzölçümü 9.442 kilometre kare olan Kars, ülke alanının %1,2'sini kaplamaktadır. İl sınırları içerisinde Arpaçay Baraj Gölü, Çengelli Gölü, Aygır Gölü ve Kuyucuk Gölü mevcuttur. İlin en önemli akarsuları Kars Çayı, Arpa Çay ve Aras Nehirleridir. Kars ilinin deniz seviyesinden yüksekliği 1.768 metredir (Meydan, 2003: 4).

Kars ili, Doğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli kapısı, çeşitli kültürlerin kavşak noktası, tarihsel ve doğal yolların başlangıç yeri durumundadır. Bu nedenler bölgenin yerleşme tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Kars bölgesinde avcı-toplayıcı Paleolitik Dönem insanlarından günümüze kalan buluntular yeryüzündeki en eski kültürlerden birisinin bu bölgede olduğunu göstermektedir. Kars'ın yazılı tarih öncesi dönemlerini aydınlatan çalışmalar 1940'tan sonra Kılıç Ökten yönetiminde yapılmaya başlanılmıştır. Kars bölgesi kültür tarihinin, komşu bölgelerinde olduğu gibi Alt Paleolitik Döneme değin uzandığı kanıtlanmıştır (Aksoy, 2004: 6).

2.1.2. İklim

Kars ilinin iklimi, denizlerden sıra dağlarla ayrılmasından dolayı soğuk ve serttir. İl merkezi ile kuzeybatısında yer alan ilçeler kışın Sibiryaya üzerinden gelen yüksek basıncın etkisi altında kaldığından kışlar uzun ve soğuk, yazılan kısa, ılımlı hatta serince geçen bir iklim vardır.

Merkez ilçede yapılan ölçümlere göre yıllık sıcaklık ortalaması 6.30 C'dir. İl genelinde kış dönemi Ekim ayı ortalarında başlamakta ve Mayıs ayının ortalarına kadar sürmektedir. Merkez ilçede aylık ortalama sıcaklık Ocak ayında en düşük düzeye düşer. Bu ayın sıcaklık ortalaması -11,6 0 C'dir. Kars'ta en soğuk geçen aylar Aralık ve Ocak, en sıcak geçen aylar ise Temmuz ve Ağustos' dur (Aksoy, 2004: 4–5).

Sıcaklık ortalaması yaz aylarında bile 17 derecenin biraz üstüne çıkmaktadır. Yıl içerisinde donlu gün sayısı 160'ı bulur. Kışın sıcaklığın –40 derecenin altına düştüğü dahi görülmektedir. Erken başlayan kış geç biter. Kısa bir ilkbahardan sonra gecelerin serin fakat gündüzlerin 30 derecenin üzerine çıkabildiği bir yaz mevsimi gelir. Bu mevsimden sonra kısa bir sonbahar yaşanır. İlde ilkbahar ve sonbahar gibi ara mevsimler hemen hemen yok gibidir. Kars'ta en yüksek sıcaklık Temmuz ayında 34,80 derece olarak, en düşük sıcaklık ise Ocak ayında -39,60 derece olarak gerçekleşmiştir. (Kars Valiliği, 2010b).

2.1.3. Yeryüzü Şekilleri

Türkiye'de yüksek ovalara en ilginç ve en güzel örnek olarak Kars'taki ovalardır. Arpa ve buğday yetiştirilen ovalarda, son yıllarda sulamanın da ön plana çıkması ile şeker pancarı da önemli ürünler arasına girmiştir. Kars ovası Allahuekber Dağları ile Sarıkamış-Kars Platosu arasındaki doğuya doğru açılan büyük çöküntü oluşunda yer alır. Yükselti ve topografya nedeni ile Kars Ovası'nda arpa ve buğday dışında tarım

ürünleri pek yetişmez. Bunda sulamanın yetersizliği de önemli bir etkidir. Kars Ovası'nın yüzölçümü 2500 m² olup, bu alan ile Doğu Anadolu bölgesinin en geniş ovasıdır. Ova il yüzölçümünün % 19'unu oluşturmaktadır (Kars Valiliği, 2010a).

Doğu Anadolu'nun diğer yörelerine göre yer şekilleri farklı özellikler gösterdiği Kars'ta yer şekilleri sade bir görünüm niteliğindedir ve Kars yöresi geniş ve sade şekilli, yaylalar ve ovalar halinde serilmektedir. Kars yöresi her yerden ziyade ovaları, yaylaları hatta dağların tepesine kadar olan yerleri bile kalın bir toprak örtüsü ile kaplıdır.

2.1.4. İdari Yapı

Kars ilinde toplamda 10 belediye ve 385 köy bulunmaktadır. Tablo 2.1.'de ilçelerin belediye ve köy dağılımları gösterilmektedir. Harita 2.1.'de de ilçelerin siyasi harita üzerindeki konumları gösterilmektedir.

Tablo 2.1: İlçelerin Belediye ve Köy Dağılımları

İLÇE ADI	BELEDİYE SAYISI	KÖY SAYISI
Merkez İlçe	1	71
Akyaka	1	27
Arpaçay	2	48
Digor	2	38
Kağızman	1	64
Sarıkamış	1	57
Selim	1	52
Susuz	1	28
TOPLAM	10	385

(Meydan, 2003: 6)

Harita 2.1: Kars İli İlçelerinin Konumları

(http://www.eogretmen.com/harita_turkiye_haritasi_dunya_haritasi_sehir_haritalari_haritalar/turkiye_sehir_haritalari_kars.htm)

2.1.5. Nüfus Yapısı

1927'de yapılan ilk genel nüfus sayımında Kars'ın nüfusu 205.098 olarak belirlenmiştir. 1935 yılında ise nüfus 305.536 olmuş, bu süre içerisindeki yıllık nüfus artışı % 0,12 gibi yüksek bir oranda gerçekleşmiştir. Nüfus artış oranındaki bu yüksekliğin sebebi ise ildeki doğurganlık oranlarının yüksekliği idi. Kars ili nüfusu daha sonraki dönemlerde de artışını sürdürmüş ve 1940'da 356.534, 1950 de 410.236, 1960 la 543.600, 1970 de 660.018, 1980 de 707.398 olmuştur. Bu dönem boyunca yalnızca 1975–1980 arasında % 1'lik bir düşme söz konusudur. 1990 genel nüfus sayımında ise il nüfusun 355.823 olmuştur. 2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre il nüfusu 325.864 olup % 0 8.41 azalmıştır. Kars ili nüfusunun gelişiminde önemli bir özellikte toplam içindeki şehir nüfusu oranını özellikle 1950 yılından itibaren sürekli artmasıdır. 1927 yılında yaklaşık % 13 olan şehir nüfusu, 1960 ta % 17,74'e, 1970'te % 23,22'ye 1980'de % 24,58'e 1990'da % 31,63'e, 2000 yılında ise % 40,15'e yükselmiştir. (Kars Valiliği

2010c). 2011 sonuçlarına göre ise bu oran % 42'ye ulaşmıştır. Aşağıdaki tabloda da 2011 Adrese Dayalı Nüfus Sayım Sonuçları'na göre Kars ilinin nüfus sayım sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 2.2: Kars İli Nüfus Bilgileri

Kars il nüfus bilgileri												
Yıl	Toplam	Değişim	Sıra	Yüzde	Kır - Şehir			Erkek - Kadın				
1965 ^[14]	606.313	—	13	%1.93	488.950	%81	%19	117.363	312.952	%51.6	%48.4	293.361
1970 ^[15]	660.018	%9 ▲	13	%1.85	506.777	%77	%23	153.241	335.249	%50.8	%49.2	324.769
1975 ^[16]	707.398	%7 ▲	17	%1.75	536.621	%76	%24	170.777	369.733	%52.3	%47.7	337.665
1980 ^[17]	700.238	-%1 ▼	22	%1.57	528.119	%75	%25	172.119	359.274	%51.3	%48.7	340.964
1985 ^[18]	722.431	%3 ▲	25	%1.43	525.731	%73	%27	196.700	367.269	%50.8	%49.2	355.162
1990 ^[19]	662.155	-%8 ▼	30	%1.17	452.692	%68	%32	209.463	334.065	%50.5	%49.6	328.090
2000 ^[20]	325.016	-%51 ▼	57	%0.48	182.871	%56	%44	142.145	169.027	%52	%48	155.989
2007 ^[21]	312.205	-%4 ▼	58	%0.44	177.479	%57	%43	134.726	161.787	%51.8	%48.2	150.418
2008 ^[22]	312.128	-%0 ▼	58	%0.44	181.503	%58	%42	130.625	163.678	%52.4	%47.6	148.450
2009 ^[23]	306.536	-%2 ▼	58	%0.42	180.409	%59	%41	126.127	159.411	%52	%48	147.125
2010 ^[24]	301.766	-%2 ▼	58	%0.41	178.314	%59	%41	123.452	154.817	%51.3	%48.7	146.949
2011 ^[25]	305.755	%1 ▲	59	%0.41	176.708	%58	%42	129.047	159.179	%52.1	%47.9	146.576

([http://tr.wikipedia.org/wiki/Kars_\(il\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Kars_(il)), 26.05.2012)

Yukarıdaki tabloda de görüleceği üzere, 1980'li yıllara kadar Kars'ın nüfusunda düzenli bir artış görülmektedir. Özellikle 1990 yılından itibaren ise sert bir düşüş görülmüştür. Söz konusu düşüşün temel nedeninin ekonomik etkenler olduğu söylenebilir. Bu durum, Kars ilinde ucuz işgücü bulunmasını da sağlamaktadır. Zira göçler devam edecektir ve uygun iş bulan kişiler göç etmeyecektir. Meydan (2003)'ün aktardığına göre, Kars, yüksek göç veren yapısıyla hem yıllık nüfus artış hızı en yüksek olan Tunceli'den sonra 2. Kent, hem de net göç hızı Türkiye'de en yüksek olan ildir. Bunda ekonomik hayatı belirleyen ve etkileyen faktörlerin tanımının (üretim devamı, ticari hayat, huzur, fiziksel altyapı) tükenmesi, kilitlemesi ve hatta yok olması etken olmuştur (Meydan, 2003: 5). Kars yöresinin sahip olduğu arazi yapısı sebebiyle yerleşim genellikle toplu yerleşme şeklinde, nüfus özellikle vadi, akarsu boyu veya çukur arazilerde toplanmıştır.

2.1.6. Ekonomik Yapı

Kars ve çevresinin ekonomik faaliyetlerinin temelini hayvancılık ve tarım oluşturmaktadır. Bölgenin yeryüzü şekilleri ve iklim koşulları bu olgu üzerinde etkili olan temel faktördür. Bölgede yüksek kesimlerde, yetiştirme devresinin kısa oluşu ve yaz kuraklığı tarım olanaklarını kısıtlarken, halkı hayvancılığa yönlendirmiştir.

Kars ilinde ekonomi genel anlamda tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Tarımsal üretimin % 12,4'ü bitkisel üretim, % 1,3'ü hayvansal üretim ve % 86,3'ü bitkisel ve hayvansal üretimden oluşmaktadır (Koçak, 2007: 32). Sanayi üretimi ise Türkiye geneli ile karşılaştırıldığında çok düşük seviyededir. İlde hayvancılık genellikle küçük aile işletmeciliği şeklinde ve aile ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılan ekonomik bir faaliyet durumundadır. Yapılan çalışmalar ve verilen teşvikler sonucu ilde son yıllarda ticari amaçlı hayvancılık işletmelerinin sayısında artışlar gözlenmektedir. Kaşar ve bal hariç, ilde üretilen hayvansal ürünler genellikle pazarlanmamakta, üreticilerin kendileri tarafından tüketilmektedir. Bu yapının oluşmasının nedeni ticari amaçlı hayvancılık işletmelerinin yeterli sayıda olmaması ve hayvancılığın aile ihtiyaçları için yapıyor olmasıdır. (Meydan, 2003: 10)

Kars'ta sanayi tesislerinin ortaya çıkışı 19. yüzyılın sonlarında gerçekleşmiştir. Kars'ın Ruslar tarafından işgali ile o güne kadar tahıl ve hayvancılığa yönelik tarımsal üretim yapılırken; bu tarihlerden sonra sanayi bitkileri ve ticari amaçlı üretilen ürünlere de önem verilmeye başlanmıştır. (Meydan, 2003: 1) Ayrıca tütün ekimine başlanması ardından küçük de olsa sigara imalathanelerinin kurulmasına olanak sağlamıştır. Rus işgalinin Kars'ın tarımsal üretim çeşitliliğinde yaptığı değişim hayvancılıkta da ortaya çıkmış ve melez bir inek türünün geliştirilmesi sonucu artan sütçülük birçok mandıranın kurulmasına yol açmıştır. Hayvancılıkta yaşanan bu değişimle artan verimlilik özellikle deri sanayi ile uğraşan imalathane sayısında da artış yaşanmasını sağlamıştır. (Meydan 2003: 2) Cumhuriyet'in ilanı sonrasında Kars'ta sanayileşme çok kısıtlı kalmış, 1961'de faaliyete geçen Üç Yıldız Değirmen Taşı Fabrikası ise ilk önemli sanayi tesisi olmuştur.

1968’de Kars’ın Birinci Derecede Kalkınmada Öncelikli Yöre ilan edilmesi ile birlikte geçen 10 yıllık dönemde önemli yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Günümüzde faaliyet gösteren küçük ve büyük sanayi tesislerinin birçoğu da bu dönemde açılmıştır. (Meydan, 2003: 2)

Kars’ta sanayi önemli bir seviyede olmamasına rağmen, canlı bir ticari hayat bulunmakta ve bunun büyük bölümünü de yılın belirli dönemlerinde canlı hayvan satışı ile sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra bölgenin sınırda yer alması dolayısıyla ciddi bir dış ticaret olanağı olmasına rağmen, bundan faydalanılmamasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Türkiye’nin Kafkasya’ya çıkış noktası olan Kars’ta Akkaya Sınır Kapısı’nın Ermenistan ile olan sorunlar nedeniyle kapalı olması da bunlardan biridir.

2.1.7. Eğitim Durumu

Tablo 2.3, Kars ilinin genelinde eğitim durumunun iyi olmadığını göstermektedir. Özellikle ortaöğretim okullaşma oranı Türkiye ortalamasının bir hayli gerisindedir. Bu durum fabrika yeri seçimi esnasında Kars ilini ve bu konuda benzer özellikler gösteren Kağızman ilçesini avantajı olmayan bir yer haline getirmektedir. Fakat genel olarak rakamlar ve şartlar incelendiğinde, Kağızman ilçesinde kurulacak bir fabrikada ucuz işgücü elde etme şansını yüksek olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle, Kağızman ilçesinde bir meyve suyu fabrikası kuran bir yatırımcı istediği ucuz insan gücüne rahat bir şekilde sahip olacaktır ve Kağızman ilçesi işgücü açısından cazip bir bölgedir.

Tablo 2.3: Türkiye ve Kars İlinin Karşılaştırmalı Eğitim Durumu (%), 2009

	Kars	Türkiye
Okuma yazma bilmeyen	15,43	9,18
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	10,54	6,37
İlkokul mezunu	31,8	36,62
İlköğretim/ortaokul mezunu	19,87	18,03
Lise veya dengi okul mezunu	16,91	20,52
Yüksek öğretim veya fakülte mezunu	5,09	8,54
İlköğretim okullaşma oranı	93,48	96,5
Ortaöğretim okullaşma oranı	33,88	58-52

(Serka, 2010: 16)

Kars üniversiteye sahip şehirlerimizden biridir ve 1992 yılında kurulan Kafkas Üniversitesi çoğunluğu Kars merkezde olmak üzere 7 farklı yerleşkede 5 Fakülte, 2 Yüksekokul, 5 Meslek Yüksekokulu, 1 Devlet Konservatuvarı, 3 Enstitü, 9 Araştırma ve Uygulama Merkezi olmak üzere toplam 25 akademik birime, 505 öğretim elemanına ve yaklaşık 13500 öğrenci kapasitesine sahip olarak eğitime devam etmektedir. (TÜİK, 2010: XII)

2.2. KAĞIZMAN İLÇESİ

Kağızman İlçesi idari bakımdan Kars iline bağlı olup, ülkemizin Doğu Anadolu Bölgesinde yer almaktadır (Koday, 2003: 189). Kağızman ilçesi uzun yıllar boyunca insanların yerleşim yeri olmuştur. Kağızman, tarihinin en eski çağlarından itibaren yerleşmelere sahne olmuş 1600 m. rakımlı bir yerleşim yeridir. Kuzeyinde Kars, doğusunda Tuzluca, batısında Sarıkamış, güneyinde Ağrı'nın Karaköse kazası yer alır. Kazanın merkezi 43 derece 30 dakika 39 saniye doğu boylam ve 40 derece 40 dakika 44

saniye kuzey enlemi üzerindedir (Ceylan, 2007: 1). Harita 2,2.'de Kağızman ilçesinin ilçe haritası gösterilmektedir.

Harita 2.2: Kağızman İlçesi Haritası

(Kars Valiliği, (2010), http://www.kars.gov.tr/images/haritalar/ilcehr/kagizman_b.jpg, 11.04.2012)

İlkbahar mevsimdeki geç donların zararları kültürel bitkilerde çok belirgin şekilde gözlemlenmektedir. Don vurması denilen bu olayla meyve bahçeleri büyük zarar görmektedir. Nisan ayı içinde çiçeklenmeye başlayan meyve ağaçları bu dönemlerde meydana gelen kısa ve şiddeti az olan don olayları ile küçük zararlar olabilmektedir. Ancak uzun ve şiddetli don olayları ile tomurcuk ve çiçekler adeta kavrularak yok olmaktadır (Ceylan, 2007: 5). Posof, Niyalasıkhör ve Aras ile Kağızman deresi gibi meyve yetişen yerlerde kış ayları yüksek yayla yerlere göre hafif geçer (Ceylan, 2007: 3).

Kağızman 1972 km²'lik bir alana sahiptir. Yükseklik farklılıkları ilçe içinde fazladır. Bu yükseklikler 1100–1600 m arasında değişmektedir. Kuzeyinde Kars merkez ve Selim, doğusunda Tuzluca, Digor, batısında Sarıkamış, güneyinde ise Ağrı merkez ile

komşudur. Kars il merkezine 76 km uzaklıkta, Aras vadisindeki bir birikinti kesiti üzerinde yerleşmiş durumdadır (Kağızman Kaymakamlığı, 2010b).

İlçe coğrafi bakımdan henüz tektonik oluşumunu tamamlamamıştır. Faylar ve kırıklar üzerinde yerleşilmiştir. Dolayısıyla zaman zaman yörede depremler tehlikeli olmaktadır. 1104–1962 yılları arasında 13 deprem olmuştur. Diğer taraftan düşme, kayma ve sürünme şeklinde kütle hareketleri olmaktadır. Kötek, Çallı civarında kaya düşmesi, Camuşlu-Kozlu, Yenice-Taşburun ve Akdam köyleri civarlarında heyelan görülmektedir (Kağızman Kaymakamlığı, 2010b).

Çalışmanın tarım üzerine odaklanması nedeniyle Kağızman ilçesinin toprak yapısını incelemekte fayda vardır. Kağızman bölgesinde, en yaygın olan renk, kahverengi ve onun çeşitli tonlarıdır (koyu kahverengi, açık kahverengi, kırmızımsı kahverengi, grimsi kahverengi gibi) ayrıca siyah ve grinin bazı tonları ile kestane rengi de oldukça yaygındır. Kağızman ve çevresindeki topraklarda, kahverengi kestane renginin çeşitli tonlarının diğer renklere oranla daha baskın oluşup, yıkanmanın yetersizliği nedeniyle ve kireç birikiminin fazlalığı ile ilgi olmalıdır. Kahverengi ve kahverenginin dışındaki diğer renklerin ortaya çıkması ise, -yüksek dağ-çayır toprakları hariç-bu toprakların üzerinde geliştikleri ana kayaların özelliklerine bağlı olması gerekir (Ceylan, 2007: 10).

Kahverengi topraklar başta morn kıl kireç taşı olmak üzere toplam 400km'lik alanda gelişme olanağı bulmuşlardır. Kahverengi topraklarda profil kalınlığı 1m'yi geçmemektedir. Bu topraklar genellikle orta ve ağır bünyeli olup çoğunlukla kil, killi balçık ve balçık türündedir. Kahverengi toprakların yayılış alanlarında yağış koşulları ile bağıntı içerisinde topraktaki bazılarının yeterince yıkanamaması nedeni ile bölgedeki toprakların tamamen “alkalen reaksiyon” gösterdikleri dikkat çekmektedir. Kireç bakımından son derece zengin topraklarda organik madde birikimi ise son derece zayıftır (Ceylan, 2007: 11)

2.3. MEYVE SUYU SEKTÖRÜ

Meyve suyu, 9.6.1998 tarih ve 23367 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 98/9 No.lu Meyve Suyu ve Benzeri Ürünler Tebliği'nde tanımlanmıştır. Bu tanıma göre meyve suyu, meyve suyu ve meyve nektarı üretimi için gerekli temel unsurları taşıyan taze veya soğukta muhafaza edilmiş, sağlam, yeterli olgunlukta olan meyvelerden üretilmiş ve elde edildiği meyvenin renk, tat ve koku özelliklerini gösteren fermante olmamış ancak olabilmek özelliğine sahip ürünlerdir. Meyve Suyu çeşitleri Gümrük Giriş Tarife Cetvelinde 20.09 Gümrük Tarife Pozisyonu ve alt pozisyonlarında yer almaktadır.

- 20.09.11 Dondurulmuş Portakal Suyu
- 20.09.19 Diğer Portakal Suları
- 20.09.20 Greyfurt Suyu
- 20.09.30 Diğer Turunçgil Suları
- 20.09.40 Ananas Suyu
- 20.09.60 Üzüm Suyu (Üzüm Şırası Dâhil)
- 20.09.70 Elma Suyu
- 20.09.80 Diğer Herhangi Bir Meyve Suyu
- 20.09.90 Karışık Haldeki Meyve Suyu (Avcı 2003: 4).

Meyve suyu ve meyve suyu konsantresi sanayi, ana hammadde girdisi olarak meyve ve az miktarda da sebze işleyen, ara ürün olarak meyve suyu konsantresi ve meyve püresi elde eden ve bu ürünlerden meyve suyu, meyve nektarı ve meyveli içecekleri üreten bir gıda sanayi koludur. Meyve suyu; taze, olgun, sağlam ve meyve suyu üretimine elverişli meyvelerin tekniğine uygun olarak işlenmesiyle elde edilen meyve suyu veya pürenin (pulpun), su, şeker ve izin verilen asit ilaveleri yapılarak veya yapılmadan ambalajlanması ve ısıtım işlem uygulanarak dayanıklı hale getirilmesiyle üretilen bir içecek olarak tanımlanmaktadır (Doyuran ve Gültekin, 1993: 35).

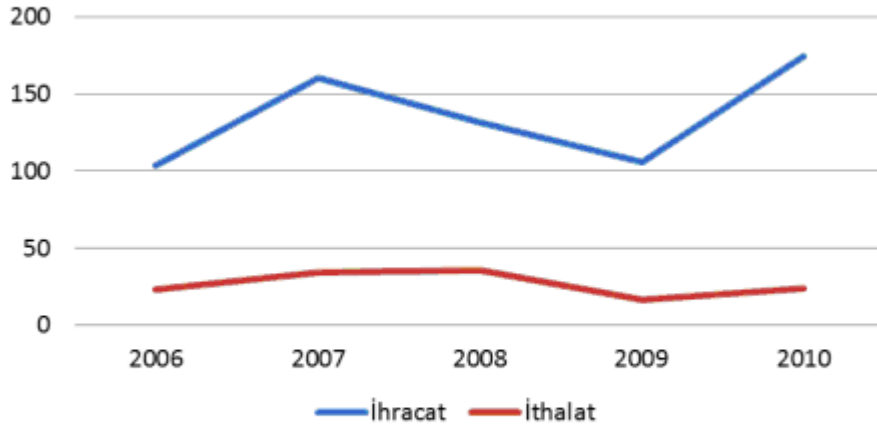
Türkiye’de sektörün öncü firmaların da katkısı ile meyve suyu sektörü önemli bir ciro artışına ulaşmış. Aşağıdaki tablodan görebileceğimiz gibi sektörün cirosu 2006–2010 arasında % 42 artış ile 1.7 milyar TL’ye ulaşmıştır.

Tablo 2.4: Türkiye Meyve Suyu Sanayi Ciro Büyüklüğü

	2006	2007	2008	2009	2010
Ciro (milyon TL)	1.20	1.35	1.4	1.55	1.70

(Akdağ 2011: 17)

Türkiye meyve suyu sanayisi özellikle son yıllardaki atılımı ile önemli bir ivme yakalamıştır. Meyve suyu ihracatı 2008–09 kriz dönemi dışında 2000’li yılların başından beri artış göstermektedir. Aşağıdaki grafikten de görebileceğimiz gibi sektör, dış ticaret dengesi açısından he zaman dış ticaret fazlası vermektedir.

Şekil 2.1: Meyve Suyu sektörü İthalat İhracat Dış Ticaret Dengesi

(Akdağ 2011: 24)

Meyve suyu üretimi ve tüketimi Türkiye’de oldukça yaygındır. Türkiye, meyve açısından olduğu kadar meyve suyu açısından da önemli bir ülkedir. Bu önem, üretim miktarından olduğu kadar üretim çeşitliliğinden de kaynaklanmaktadır. Türkiye ürettiği 16.3 milyon ton meyve ile dünya üretiminde 6. sırada olup, dünya meyve üretiminin yaklaşık %3’ünü karşılamaktadır. Ülkemizin, meyve suyu sanayisinin işlediği başlıca meyvelerin dünya sıralamasına bakıldığında, en üst sıralarda yer aldığı görülmektedir. Türkiye, dünyada kayısı ve vişne üretiminde birinci, nar üretiminde üçüncü, elma ve domates üretiminde dördüncü ve şeftali ile üzüm üretiminde ise altıncı sırada yer almaktadır. (Akdağ, 2011: 3)

Sektörün işlediği başlıca meyve elma olmakla birlikte şeftali, vişne, kayısı ve narın payı yıldan yıla artmaktadır. Bu durum; bir yandan tarımın gelişmesine, bir yandan ihracatın artmasına ve bir yandan da sağlıklı beslenmeye katkıda bulunmaktadır. MEYED, 2000 yılından bu yana uyguladığı sektör istatistiği ile meyve suyu üretimi ve tüketimine ilişkin verileri toplamakta ve bunları başta sektördeki firmalar olmak üzere, kamuoyunun ve ilgili kuruluşların bilgisine sunmaktadır. Firmalardan, İGEME’den ve TUİK’ten sağlanan verilere göre meyve suyu sektörü, 2007 yılında da gerek üretim ve gerekse tüketim açısından önemli gelişmeler göstermiştir (Ekşi ve Akdağ, 2008: 2–3).

Meyve suyu sektörü Türkiye’de gün geçtikçe güçlenen bir sektördür ve ilerleyen yıllarda daha büyük bir sektör olacağı öngörülmektedir. Bilgi, teknoloji ve kalite bakımından Avrupa’dan hiçbir eksiği bulunmayan Türk meyve suyu sektörünün, 2009 yılını küresel ekonomik krize rağmen yaklaşık %9 büyümeyle kapattığı bilinmektedir. 2009 yılında birçok sektörde küçülmeler yaşanmasına rağmen, meyve suyu sektörünü 2000’li yılların başından bu yana yakaladığı ivmeyle büyümesini koruyan sayılı sektörlerden biri olmuştur. Sektör, 2000’li yılların başından bu yana yılda ortalama %15-20’lik büyüme oranlarına sahip bulunmaktadır. Türk meyve suyu sektörünün bilgi, teknoloji ve kalite bakımından Avrupa’dan hiçbir eksiği bulunmuyor. Ancak sanayiye yönelik meyve üretiminin daha fazla gelişmesi gerekmektedir (İş Bankası, 2010).

Türkiye’de meyve suyu üretiminin artışının nedenlerinden biri de, son yıllarda daha fazla gündeme geldiği gibi sağlık için vazgeçilmez ürünler olan meyve suyu tüketimi konusunda yaşanan bilinçtir. Aşağıdaki tabloda da görebileceğimiz gibi meyve suyu tüketimi özellikle son 15 yıllık süre içerisinde ciddi miktarda artmıştır.

Tablo 2.5: Toplam Meyve Suyu ve Benzeri İçecek Tüketimi (bin ton)

	2006	2007	2008	2009	2010	5 yıllık değişim	Önceki yıla göre % değişim
Meyve Suyu	46.6	62.6	52.8	42.0	54.0	15.9	28.6
Meyve Nektarı	399.5	502.3	513.8	534.4	561.1	40.9	5.0
Meyveli Aromalı İçecek	150.2	144.7	209.4	240.8	279.3	86.0	16.0
Toplam	596.3	709.6	776.0	817.2	894.4	50.0	9.5

(Akdağ 2011: 15)

Yukarıdaki bilgiler ışığında 5.803,91 ton(Kars Tarım İl Müdürlüğü) olan Kağızman’daki meyve üretim miktarını göz önüne aldığımızda yaklaşık 232 bin ton olan Türkiye meyve suyu tüketimi açısından, sektörün yaklaşık % 2,5’ini karşılayacak durumdadır. Küçük bir ilçe için bu rakamlar ciddi bir potansiyelin olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Genel bir değerlendirme yaptığımızda meyve suyu sektörünün güçlü yanları şu şekilde özetlenebilecektir. (Akdağ, 2011: 25)

- Tarımsal üretim için uygun ekolojik koşullar ve iklim
- Yetiştirilen birçok meyvenin ana vatanı konumunda olunması
- Tarım sektöründeki yatırımlar için sağlanan devlet destekleri
- Türkiye'nin tarımsal üretimde komşularına göre daha gelişmiş olmasının önemli İhracat fırsatları sunması
- Türkiye'nin nüfus büyüklüğü ve tarımsal gücü nedeniyle içinde bulunduğu bölgede artan önemi
- Son zamanlarda Türk tarımına Orta Doğu ve diğer yatırımcılar tarafından artan oranda İlgi gösterilmesi
- İlerleyen otomasyona bağlı olarak üretim verimliliğinde görülen artış
- Ekilebilir tarım alanları

Tüm bunlarla beraber Türk meyve suyu sektöründe bazı sorunlar da mevcuttur. Buna göre Türk tüketicisinin meyve suyu yerine meyveyi yaş meyve olarak tüketme alışkanlığı, girdi maliyetlerinin fazla olması, kullanılan teknolojinin yurtdışı kaynaklı olması, bu sorunların başlıcalarıdır (Kapucu, 1999).

2.4. KAĞIZMAN İLÇESİNİN MEYVE SUYU FABRİKASI KURULMASI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Bu kısımda Kars'a bağlı Kağızman ilçesi özelinde bir meyve suyu fabrikasının kurulması konusu, birkaç alt başlıkta değerlendirilecektir. Kuruluş yeri seçiminde herhangi bir başka bölge ile karşılaştırma yapılmamış, sadece Kağızman İlçesi kısmen Makro Analiz yönteminden yararlanarak irdelenmiştir. Kağızman'ın bölgedeki potansiyeli, özellikle üretim maliyetleri açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2.4.1. Kağızman İlçesi ve Ucuz İş Gücü Sağlama Olanığı

Gün geçtikçe fabrikalarda makineleşme seviyesi artmaktadır. 19. uncu yüzyıl ortasından bu yana endüstrileşme faaliyetleri çok büyük bir yaygınlık kazanmış olmasına rağmen, iş gücünün endüstri içindeki önemi de devam etmektedir. Üretimi

makineleştirme çabaları, birçok üretim alanlarında, insan gücünün yerini makine gücünün almasına neden olmuştur. Bu tür fabrikalarda bile insanın önemli noktalarda faaliyetini srdrdg görülmektedir (zer, 2005: 17). Bu sebeple, bir fabrikanın kurulacağı yerde insan gücünün var olması önemlidir.

Kuruluş yeri seçilirken, sayıca yeterli işgücü veya nitelik bakımından uygun işgücünün bulunup bulunmadığı da göz önüne alınmaktadır. İşletmeler ihtiyaç duydukları vasıflı veya vasıfsız işgücünün bulunduğu yerlerin yakınında yerleşmek isteyebilirler. İşgücünün ihtiyaç duyulan zamanda hazır olması da özellikle mevsimlik endüstriler için önemlidir.

Nüfus açısından bakıldığında, Kağızman ilçesi iş gücü sağlama açısından sorun yaşanmayacak bir ilçedir. Aşağıdaki tablodan görebileceğimiz gibi Kağızman'ın nüfusu 48.792 kişidir. 1970'li yıllardan günümüze ilçe nüfusunun belirli bir seviyede kalmasının en önemli nedeni kuşkusuz, ilçenin verdiği yoğun güçtür.

Tablo 2.6: Kağızman Nüfus Göstergeleri

	2010	2009	2008	2007	2000	1990	1980
Toplam	48792	48790	49902	50585	48908	49129	46612
Erkek	24584	24571	25575	26360	25090	23945	23857
Kadın	24208	24219	24327	24225	23818	25184	22755
İlçe merkezi	17117	17156	23012	23012	21685	15274	13236
Köy	31678	31634	31644	27223	27223	33855	33376

(http://www.yerelnet.org.tr/ilceler/ilce_nufus.php?ilceid=198713, (2011-2012 verileri TUIK te yayınlanmadığı için ulaşılamamıştır)

Elbette, bir bölgedeki nüfusun miktarı ucuz iş gücünün olup olmadığı hakkında net bilgi vermemektedir. Bu aşamada dikkat edilmesi gereken nokta mevcut nüfusun ne kadarının aktif olarak çalışabileceği ve ne kadarının işsiz olduğudur. Bu noktada

Kağızman ilçesinde işsizlik oranları hakkında net bilgi bulunmamaktadır. Fakat genel bilgi, ilçede ciddi bir işsizlik sorununun olduğu yönündedir. İşsizlik sadece Kağızman`da değil genel olarak Kars ilinin tamamında görülen bir sorundur. Kars'ta yaşanan işsizlik oranı ülke geneline oranla üst sıralarda yer alıyor (Haberciniz, 2011). Bu durum, iş gücünün ucuz olmasını sağlamaktadır.

Ek olarak, Kağızman ilçesi de dâhil olmak üzere Kars'ın tamamında insanlar iş gücüne katılmak istemektedir. Serhat Kalkınma Ajansının 2010 tarihli araştırmasına göre, genel olarak bölge halkının işgücüne katılma oranı 2004 yılında yüzde 44,2 iken 2005 yılından itibaren ülke seviyesinin üzerine çıkarak, 2009 yılında yüzde 51,1 olarak gerçekleşmiştir. Kadınların işgücüne katılma oranı da benzer şekilde, 2004–2008 yılları arasında önemli ölçüde artmıştır. Bölgede işgücüne katılma oranlarının Türkiye'deki iş gücüne katılma oranlarından yüksek olması, Bölgenin genç bir nüfusa sahip olması ve ortaöğretim çağındaki nüfusun ilköğretimden sonra iş hayatına atılmasıyla açıklanabilir (Serka, 2010: 11). Bu durum normal olarak ucuz iş gücü elde etmeyi sağlamaktadır.

Kağızman ve çevresinde insanların ucuz işgücü bulma olanağının yüksek olmasının bir nedeni olarak bölgede bulunan kazanç yollarının getirisinin az olması gösterilebilir. Bölgede genel olarak kamu sektöründe çalışan insanların aldıkları ücretler dışında Bölgenin refahına katkıda bulunacak tarım ve sanayi sektörlerinin katma değerlerinin düşük olması, ticaret sektörünün ise perakende yoğunluklu olması Bölgede bu sektörlerle bağlı olarak çalışan ücretli insanların sayısının sınırlı kalmasına neden olmaktadır (Serka, 2010: 11).

İnsanların para kazanamamasının bir sonucu olarak göç hareketleri görülmektedir. Genel anlamda, bir yer ekonomik nedenlerden ötürü göç veriyorsa orada işsizlik sorununu olduğu kabul edilmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2000 tarihli sayım sonuçlarında Kars ilinde 28.937 kişinin başka illerden Kars iline geldiği görülürken 47.268 kişinin Kars ilinden başka illere gittiği görülmektedir (TUİK, 2010). Aşağıdaki tablodan da görebileceğimiz gibi Kars ve çevresinde istihdam durumu şu şekildedir. Tablodan görebileceğimiz gibi Türkiye ortalaması ve Kars çevresinde en

önemli farklılık tarım dışı işsizlik oranları arasında görülmektedir. Kars ve çevresinde tarım dışı işsizlik % 21'lere kadar çıkmaktadır ve bu durum Kağızman'da kurulacak fabrikanın istihdam talebi ile karşılaşacağını göstermektedir.

Tablo 2.7: Kars ve Çevresi İstihdam Durumu

2010	15 ve daha yukarıda nüfus	İşgücü (bin)	İstihdam (bin)	İşsiz (bin)	İşgücüne dâhil olmayan nüfus	İşgücüne katılma oranı	İşsizlik oranı	İstihdam oranı	Tarım dışı işsizlik oranı
Türkiye	52 541	25 641	22 594	3 046	26 901	48,8	11,9	43,0	14,8
TRA2	665	339	304	35	327	50,9	10,3	45,7	21,2

(TÜİK 2010: 79)

Tarım dışı işsizlik oranında Türkiye ortalaması %14,8 iken Tra2 bölgesinde bu oran %21,2 dir. İşgücünü ucuza elde etmeye çalışırken dikkat edilecek bir diğer nokta da çalışanların ulaşımı sorunudur. İşgücünün, işyerine yaya, toplu taşıma aracı, işyerinin özel araçları yâda çalışanın kendi özel araçları ile gidiş geliş mal oluşunu ve süresini giderek artırıcı nitelik taşır. Daha uzak mesafelerden işgücü temini halinde, işçinin yerleştirilmesi için gerekli konut, sağlık ve eğitim-öğretim tesisleri ile diğer sosyal tesislerin kurulması yatırım harcamalarını oldukça fazla artıracığından dolayı bu tür yerlerin kuruluş yeri olarak seçilme şansı fazla yoktur (Koday, 2003). Bu noktadan bakıldığında da Kağızman ilçesinin ucuz işgücü elde edilmesi bakımından uygun bir yer olduğu söylenebilir. Zira çok geniş sınırları olmayan ilçede insanlar iş yerine kendi imkânlarıyla rahat bir şekilde gelebilecektirler. Bu tüm küçük yerleşelerde benzer şekildedir.

Bir fabrikanın kuruluş yeri seçiminde ucuz insan gücü elde ederken dikkat edilmesi gereken bir diğer konuda bölgedeki eğitim durumudur. Kars ilinin tamamı dikkate alındığında ve bölgeye ait eğitim göstergeleri incelendiğinde bölgenin Türkiye

ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. TRA2 Bölgesinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı ile okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenleri aynı kategoride değerlendirdiğimizde nüfusun yüzde 36'sının herhangi bir formel eğitim sürecinden geçmediği anlaşılmaktadır. Bu durum Türkiye ortalaması ile karşılaştırıldığında Türkiye ortalamasının yaklaşık 2,5 katıdır (Serka, 2010: 16). Tablo 2.2., Kars ve Türkiye genelindeki eğitim durumunu 2009 tarihi itibarıyla göstermektedir. Türkiye altında bir eğitim düzeyine sahip olan Kars'ın ucuz işgücü sunacağı kabul edilebilecektir.

2.4.2. Kağızman İlçesi ve Ucuz Hammadde Sağlama Olanğı

Hammaddenin istenilen niteliklere sahip olması, sürekli ve güvenilir olarak sağlanabilirliğı, seçilecek kuruluş yerini belirleyen önemli faktörlerdir. Bununla birlikte hammadde faktörünün üretim maliyetine etkisini minimize edecek bütün etmenler kuruluş yerinin seçiminde dikkate alınmaktadır. Bu etmenlerin gerekli analizler yapılarak; hammadde ve yardımcı malzeme faktörünün, kuruluş yeri değerlemesindeki etkisi ortaya konulmalıdır.

Kağızman ilçesinin tarihine bakıldığında meyve suyunun hammaddesi olan meyvenin üretiminin tarih boyunca yaygın olarak yapıldığı görülmektedir. Yörede meyvecilik yüzyıllardan beri geleneksel olarak yapılmaktadır. Kağızman ilçesi meyve bahçeleriyle ün salmıştır. Meyveciliğın Kağızman'ın kültüründe ayrı bir yeri ve önemi vardır (Koday, 2003: 190). Diğer tarafta, son yıllarda Kağızman ilçesindeki meyvecilik ciddi sorunlar yaşamaktadır.

Bazı sorunlar yaşanmasına rağmen Kağızman'da özellikle iklimsel nedenlerden dolayı meyvecilik halen önemli bir yere sahiptir. Türkiye'de yıllık ortalama sıcaklık değerleri enleme, yükseltiye ve denizden uzaklık koşullarına göre, güneyden kuzeye ve batıdan doğuya doğru genel olarak azalmaktadır. Araştırma sahası olan Kağızman ilçesi de karasallığın çok şiddetli, kış soğuklarının sert ve uzun geçtiğı bir sahada yer almaktadır. Ancak yörede meyve bahçeleri daha çok vadi tabanlarında yoğunlaştığı için şiddetli soğuk baskınlarından büyük ölçüde korunmaktadır. Araştırma sahasında

genelde meyve bahçeleri 1150–1650 metreler arasında bulunmaktadır. Bununla birlikte meyve bahçeleri bu yörede daha çok 1200 metreler civarındaki vadi tabanlarında yoğunluk kazanmıştır. Kağızman ilçesinin ekonomisinde meyveciliğin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Çöl ortasındaki vahaya benzer bir nitelikte Kağızman ve yakın çevresinin meyve bahçeleriyle kaplı olması çevresindeki diğer alanlarla tezat oluşturmaktadır (Koday, 2003: 191–192). Bu sebeple, Kağızman ilçesine kurulacak bir meyve suyu fabrikası madde sıkıntısı ile fazla karşılaşmayacaktır.

Ülkemizde Doğu Anadolu Bölgesi'nin doğusuna doğru gidildikçe karasallığın artmasına bağlı olarak meyvecilik faaliyetleri azalmaktadır. Ancak Iğdır Ovası ve Aras vadisinde coğrafi konumdan dolayı meyvecilik faaliyeti bilhassa kayısı bahçeleri önem kazanmıştır. Kağızman ilçesi de Aras vadisinde yer aldığından, özellikle kışın bölgede sert ve uzun geçen şiddetli soğuklardan nispeten korunduğu için Kars, Ağrı, Erzurum illerinin bir bakıma meyve bahçesi durumundadır (Koday, 2003: 189).

Aşağıdaki tablodan da görebileceğimiz gibi Kars ilinde tarım arazisi içerisinde meyve alanlarının yeri Türkiye ortalamasının altında kalsa da, bölge içerisinde Kars'ın meyveciliği önemli bir seviyededir.

Tablo 2.8: Kars Tarım Arazisi İçerisinde Meyve Alanlarının Yeri

	Tarım Alanı (ha)			Meyve Alanı (ha)		
	Toplam	Sulanabilen	Sulanmayan	Toplam	Sulanabilen	Sulanmayan
Kars	3141919	790.068	2.351.851	100.614	91.991	8.623
Türkiye	174.480.913	36.741.577	137.739.336	23.372.911	6.300.615	1.7072.296

(Güleryüz ve diğerleri, 2000: 106)

Kuruluş yeri teorilerine göre ham maddenin ağırlığından fazla kaybetmesi halinde tesis ham madde kaynağına yaklaşmak zorundadır ve bugün kurulu olanlarında büyük bir kesiminin yine ham madde üretim alanlarında yer alması da bu

nedendendir (Karakaş, 2002: 57). Hammaddeye Kağızman ilçesinde ulaşmanın kolay olması nedeniyle burada meyve suyu fabrikası kurulması madde açısından mantıklıdır.

Aşağıdaki tabloda da meyve suları üretimi için ne kadar meyve kullanılacağı belirtilmiştir. Bu rakamlar ışığında büyük tonlarla ifade edilen meyveler için, en son teknoloji ürünleri kullanılması gerekmektedir. Çünkü meyve gibi çabuk bozulabilen tarım ürünlerinin korunması çok önemlidir. Dolayısıyla maliyetleri düşürmek açısından, bu ürünlerin olabildiğince çabuk işlenmesi gerekmektedir.

Tablo 2.9: 1 Ton Konsantre İçin İşlenen Meyve Tonajı

1 ton elma suyu konsantresi için	7 ton meyve
1 ton portakal suyu konsantresi için	18 ton meyve
1 ton vişne suyu konsantresi için	5 ton meyve
1 ton nar suyu konsantresi için	12 ton meyve
1 ton şeftali suyu konsantresi için	4 ton meyve
1 ton kayısı suyu konsantresi için	3 ton meyve
1 ton üzüm suyu konsantresi için	4,5 ton meyve

(Akdağ 2011: 34)

Hammaddeler çabuk bozulan tarımsal ürünler ise bunları işleyen tarımsal gıda sektöründeki fabrikalar, bu ürünlerin bol olarak yetiştiği bölgelerde kurulurlar. Örneğin konserve, meyve suyu, dondurulmuş sebze fabrikaları... Hammaddenin taşınması için özel ve pahalı ambalajlara gerek duyulan ve özel taşıma araçlarıyla taşınması nedeniyle taşıma giderleri yüksek olan et, süt, meyve ve sebze işleyen fabrikalarda kuruluş yerlerini hammadde kaynaklarına yakın yerlerden seçmelidirler (URL, 1:29). Bu sebeple Kağızman meyve suyu fabrikası için uygun bir yer olarak seçilebilir.

Bu noktada dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli nokta da Kağızman ilçesinde hangi meyvelerin yetiştirildiğidir. Kağızman ilçesinde yetiştirilen meyvelerin

başında kayısı, elma, armut, kiraz, ceviz ve dut gelmektedir. Bilindiği üzere meyve bahçeleri vadi tabanlarında yoğunluk kazanmıştır. Çünkü çevredeki dağlık alanlar bazalt, tuf ve serpantinlerle kaplı ve kışın şiddetli soğuklardan dolayı meyvecilik için elverişsizdir. Meyve bahçeleri Aras ırmağının zamanla bırakmış olduğu alüvyonlar üzerinde yer almıştır. Bu alüvyonların kalınlığı 150 m. civarında olup, kumlu ve iri çakıllardan oluşmuştur (Koday, 2003: 192).

Tablo 2.10: Kars ve Kağızman İlçesi Meyve Üretimi ve Ağaç Sayısı

Meyve Raporu						2011 Mart
	Kapladığı alan	Toplu meyveli ağaç sayısı	Toplu meyvesiz ağaç sayısı	Dağınk meyveli ağaç sayısı	Dağınk meyvesiz ağaç sayısı	Üretim miktarı
Ceviz	210,00	1.110,00	11,00	51,00	16,00	74,30
Elma (Diğer)	510,00	3.700,00	155,00	5.210,00	255,00	694,98
Elma golden	218,00	1.800,00	255,00	105,00	61,00	123,83
Elma starking	55,00	1.259,00	155,00	110,00	70,00	97,20
Kayısı (zerdali Hariç)	5.870,00	87.010,00	17.010,00	510,00	195,00	4.813,60
Kars Toplam	6.863,00	94.879,00	17.586,00	5.986,00	597,00	5.803,91
Kağızman Toplam	6.863,00	94.879,00	17.586,00	5.986,00	597,00	5.803,91

(Kars Tarım İl Müdürlüğü 20119)

Yukarıdaki tablolardan görülebileceği üzere, Kağızman İlçesinde toplam 5.803,91 tonluk üretim miktarı ile Türkiyede ki üretimin %2,5 ini karşılamıştır. Ayrıca Kağızman ilçesinde yetiştirilen meyvelerin arasında vişne bulunmamaktadır. Vişne suyunun yoğun bir şekilde tüketilmesi nedeniyle bu durum Kağızman ilçesi için bir dezavantajdır. Fakat bu noktada devreye diğer bölgeler girebilir. Kars ili, vişne yetiştiriciliği için uygun arazilere sahiptir. Daha öncede belirtildiği üzere, Kars ve Kağızman arasındaki mesafe uzak değildir.

Kağızman ilçesinde bulunan ağaç sayıları incelendiğinde dikkati çeken bir nokta da elma ve kayısı ağaçlarının çokluğudur. Zira elma, kayısı ve vişne suyu en çok tüketilen meyve suyu çeşitleridir. MEYED'in çalışmalarına göre 2005–2010 yılları arasındaki meyve suyu sektöründe kullanılan meyvelerin üretim miktarları şu şekildedir:

Tablo 2.11: Meyve Suyuna İşlenen Meyve Üretimleri (bin ton)

MEYVE	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Vişne	140	122	180	185	192	195
Kayısı	894	483	590	751	695	476
Şeftali	510	553	539	552	547	539
Elma	2570	2002	2458	2505	2782	2600
Portakal	1445	1536	1441	1427	1690	1710

(Akdağ 2011: 8)

Yukarıdaki tablo incelendiğinde vişne suyu hariç Kağızman ilçesinde üretilen meyvelerin genel ihtiyaç oranında oldukları iddia edilebilir. Oranlar incelendiğinde sadece portakal, şeftali ve vişnenin dışarıdan alınmasının gerektiği görülmektedir. Fakat yine oranlar incelendiğinde şeftali ve portakala olan ihtiyacın aşırı olmadığı görülmektedir. Bu durum fahiş ulaşım masraflarının olmayacağı anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra Kağızman'a özgü ve bol sulu uzun elma da yöre için büyük avantaj durumundadır. Bu noktada dikkate alınması gereken bir diğer konu da işlenen

meyvelerin miktarıdır. Tablo 2.4.'te işlenen meyvelerin türlere göre dağılımı görülmektedir.

Tablo 2.12: Meyve Suyuna İşlenen Meyve Miktarları(bin ton)

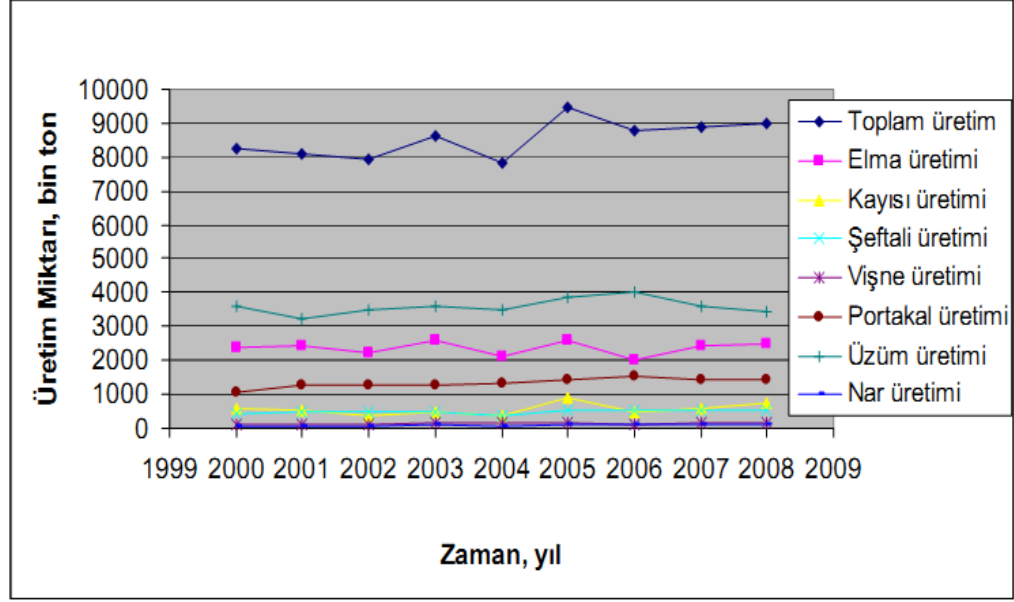
MEYVE	2006	2007	2008	2009	2010
Vişne	52.2	72.6	54.6	49.7	73.5
Kayısı	36.1	38.2	74.9	41.9	36.5
Şeftali	65.3	90.1	118.8	80.2	95
Elma	282.9	356.8	333.8	307.9	376.1
Portakal	37.8	53.3	63.9	53.5	53.8

(Akdağ 2011: 9)

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere ana üretim meyveleri elma ve kayısıdır. Elma ve kayısı, Kağızman ilçesinde de yaygın bir şekilde üretilmektedir.

Bu noktada, Kars'ın meyve üretim durumu da incelenmelidir. Grafik 2.3, Kars ilinde yıllara bağlı olarak meyve üretim miktarlarını göstermektedir.

Söz konusu grafik incelendiğinde Kağızman ilçesinin çevresinde meyveciliğin Kağızman'daki kadar olmasa bile ihtiyaç dâhilinde ihtiyaç duyulan meyvelere ulaşılabilceğini göstermektedir. Bu durum, Kağızman bölgesinin hammaddeye erişim aşamasında karşılaştığı sınırlı kısıtlamayı ortadan kaldırmaktadır.

Şekil 2.2: Kars Meyve Üretim Durumu

(MEYED 2009: 4)

Yukarıdaki grafikte ise meyve türlerine göre Türkiye’de meyve suyuna işlenen meyve üretimi gösterilmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi yaygın olan meyvelerin birçoğu Kars ve Kağızman çevresinde üretilen meyvelerdir.

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Kağızman ilçesi hammaddeye ulaşım açısından (meyve suyu fabrikaları için) sorun yaşanacak bir bölge olarak görülmemektedir. Diğer tarafta, Kağızman ilçesinde tüm imkânların olmasına rağmen meyvecilikte tarihte olduğu kadar ciddi bir gelişmenin görülememesinin nedeni nitelikli personel desteğinin eksikliğidir. Zira meyvecilikte tüm detaylar dikkatli bir şekilde incelenmelidir.

Bahçe oluşturulacak alanın toprak tahlilinin yapılarak meyve bahçesi için uygun olup olmadığı belirlenmelidir. Kağızman ilçesindeki topraklarda tuz oranı çok yüksek olduğundan bu durum büyük önem taşımaktadır. Çiftçiler meyve fidanlarını büyük ölçüde kendi fidanlıklarında oluşturdukları fidandan temin etme yoluna gitmektedirler.

Oysa çiftçilere; aşılı, ıslah edilmiş fidanların dağıtılmasıyla verimi daha yüksek bahçeler kurulabilir. Ancak, Koday (2003)'a göre, Kağızman; çevresinden farklı bir tarımsal yapı arz etmesine rağmen, Tarım İlçe Müdürlüğünde bahçe tarımından anlayan biri yoktur. Bu da, yöre üreticisinin kendi tecrübelerine dayalı olarak bu işi yapmak zorunda kalmasına neden olmuştur. Fidan üretiminden, ilaçlamaya kadar bütün konularda üretici tek başına bu işi yürütmeğe çalışmakta, bu da zaman zaman bazı yanlışlıkların yapılmasına neden olmaktadır (Koday, 2003: 204–205). Fakat bu durum fabrika yeri seçimi aşamasında bir yönetici açısından ciddi bir eksiklik olarak görülmemelidir. Zira olası bir fabrika kuruluşunda bu sorun kısa sürede kendiliğinden çözülecektir.

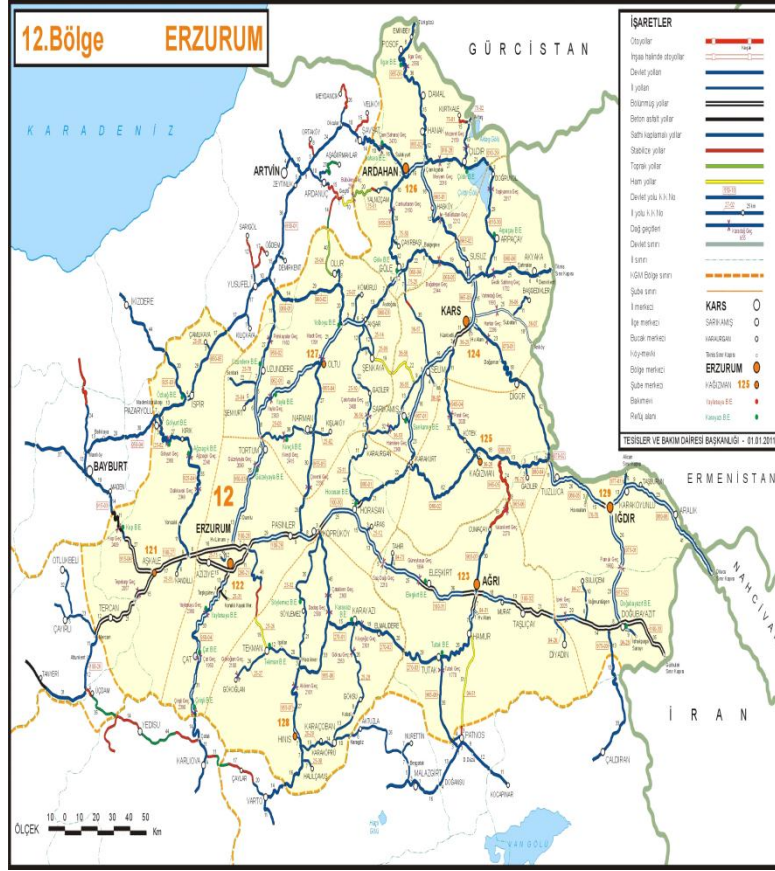
2.4.3. Kağızman İlçesi ve Ulaştırma Maliyetleri

Nakliye masrafları, iş sahibini düşündürmesinin yanında, bunu oluşturan, malın ağırlığı, kat edilecek mesafe, işin takibi yolun çeşidi ve kullanılacak aracın durumu gibi içerikleri de, çeşitli risk faktörleri ile beraber göz önünde bulundurulmalı (Mete, 2008:15). Ulaştırma maliyetleri hesaba katılırken taşınması yapılacak ürünün bozulma, çürüme gibi özelliklere sahip olup olmadığı, hangi yollarla taşınmasının yapılacağı ve benzeri tüm faktörler dikkate alınmalıdır. Zira fabrika yeri seçiminde dikkate alınacak faktörlerin birçoğunu etkileyen taşıma maliyetleri ciddi boyutlara ulaşabilmektedir.

Taşıma maliyetlerini belirleyen faktörler arasında taşıma uzaklığını taşıyan malın özelliklerini, ulaşım yollarının ve yararlanılan araçların niteliklerini ve taşınan mal miktarını sayabiliriz. Günümüzde taşıma yöntemlerinin yaygınlaşması ve taşımanın hızının artıp maliyetinin nispeten azalması, üretilen mal ve hizmetlerin dünyanın çeşitli yerlerine taşınmasını olanaklı kılmaktadır (URL 1:30).

Bilindiği gibi ulaşım faaliyetlerinin, endüstri ile üretim öncesi, üretim dönemi ve üretim sonrasında çok yakın bir ilişki vardır. Çünkü endüstriye hammaddenin taşınması, üretilen ürünlerin pazarlanması için kara, demir, deniz ve hava ulaşımı ile haberleşme sisteminin gelişmiş olması gerekir (Albayrak, 2006: 57).

Kağızman ilçesinin bulunduğu bölgede en fazla taşıt, yolcu ve yük trafiğinin Ağrı ilinde gerçekleştiği görülmektedir. Ağrı'nın önemli bir transit güzergâhı üzerinde bulunması taşıt, yolcu ve yük trafiğini arttırmaktadır (Serka, 2010: 103). Bu açıdan bakıldığında Kağızman ilçesinde üretilen meyve suyunun Ağrı vasıtasıyla bölgenin diğer il ve ilçelerine ulaştırılması mümkün görülmektedir. Harita 2.3.'de, Kağızman ilçesinin Kars ve Ağrı ile olan karayolu bağlantısı gösterilmektedir.

Harita 2.3: Kağızman İlçesini Kars ve Ağrı'ya Bağlayan Karayolu

(<http://www.kgm.gov.tr/SiteCollectionImages/KGMimages/Haritalar/b12.jpg>)

Aynı şekilde, Kağızman'da üretilen meyve suyu önce Kars'a gidip, daha sonra oradan Türkiye'nin diğer illerine gönderebilir. Fakat bu noktada dikkat edilmesi gereken bir nokta da Kağızman ilçesinin büyük pazarlara olan uzaklığıdır. Örnek vermek

gerekirse, Kağızman ve İstanbul arasındaki mesafe 1497 kilometredir (URL, 2). Kars ilinin büyük pazarlara olan uzaklığı ilerleyen bölümlerde daha detaylı bir biçimde incelenecektir.

Kağızman ilçesi'nin bulunduğu bölgenin ana ulaşım koridorları Horasan Kars-Posof-Türkgözü, Horasan-Ağrı- Doğubayazıt-Gürbulak, Horasan Kağızman Iğdır-Dilucu, Patnos-Ağrı ile Doğubayazıt- Iğdır-Kars koridorlarıdır. Bölgedeki önemli yerleşim alanları ve nüfusun büyük çoğunluğu bu koridorlar üzerinde toplanmıştır. Ana ulaşım koridorlarının bir diğer özelliği akarsu vadilerini veya doğal geçitleri takip etmesidir (Serka, 2010: 102). Bu aşamada dikkat edilmesi gereken nokta, civar illerdeki nüfusun toplanma noktasının karayollarının üzerinde olmasıdır. Bu durum, Kağızman ilçesinin yatırım çekmesi açısından bir avantaj niteliğinde düşünülebilir.

Önceki kısımlarda, bir fabrikanın kuruluş yeri seçiminde dikkat edilecek unsurların tamamının gelecek içinde değerlendirilmesi gerektiği belirtilmişti. Ulaşım da bu aşamada değerlendirilmesi gereken bir değişkendir. Bir yatırımcı bir bölgede fabrika açmayı düşünürken sadece mevcut ulaşım koşullarına değil kısa ve orta vadedeki alternatif ulaşım imkânlarını da hesaba katmak gerekmektedir. Ulaşım bazında değerlendirildiğinde fabrika kurulması açısından çokça tercih edilecek durumda olmamasına rağmen devlet politikaları ilerleyen dönemlerde bu sorunu nispeten rotadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Harita 2.4.'de 2023 yılına kadar yapılması planlanan ana karayolu hatları gösterilmektedir.

Harita 2.4: 2023 Yılına Kadar Yapılması Planlanan Otoyollar

(Serka, 2010: 103)

Yukarıdaki haritadan da görüldüğü üzere, bölge üzerinde geçen ana hat hem bölgeyi iç kesimlerle daha rahat bağlamaktadır hem de doğuya doğru bir açılım sağlayacak özelliindedir.

Önceki sayfalarda, bazı meyvelerin Kağızman'da tedarik edilememesi durumunda bölgenin diğer ilçelerinden temin edilebileceği belirtilmişti. Bu noktada Sadece Kağızman ilçesi ile sınırlı kalmadan, Kars ilindeki tüm yolların uzunluklarından bahsetmekte fayda var. Türkiye İstatistik Kurumu'nun açıkladığı rakamlara göre, 2008 tarihi itibarıyla Kars ilindeki toplam Demiryolu uzunluğu 172 km'dir. Haricinde, Kars ilindeki il devlet yollarının uzunluğu 729 km iken köy yollarının uzunluğu 2.458 km'dir (TUİK, 2009: 103).

Bu bölgede bulunan demiryolu hattının hammadde temininde yardımının olacağını söylenemez. Diğer tarafta, söz konusu demiryolu hattı ürünlerin pazarlara ulaştırılmasında kullanılabilir bir yol olabilir.

Kağızman ilçesinin ulaşım açısından yaşadığı en büyük zorluklardan biri de kışların sert geçebilmesidir. Zira Kağızman ilçesinde üretilen bir meyve suyunun kış aylarında Kars'a geçip oradan da diğer illere gönderilmesi oldukça zor olabilmektedir. Kars ili Doğu Anadolu Bölgesinin kuzeydoğu kesimlerinde ülkemizin en doğusunda yer almaktadır. Karasal iklim koşulları nedeniyle ülkemizin en soğuk illerinden birisidir. Ancak bölgenin bu olumsuz koşulları ilin sanayi gelişiminde olumsuz etki yapmaktadır (MTA, 2010).

Genel olarak değerlendirildiğinde, Kağızman ilçesinin taşımacılık açısından meyve suyu fabrikası kurulması açısından olumlu bir konuma sahip olduğu söylenemez. Fakat ilerleyen dönemlerde, yeni yolların yapılması ve demiryolu ulaşımının daha sık kullanılma imkânlarının artmasıyla beraber söz konusu dezavantaj ortadan kaldırılabılır.

Tüm bunlarla beraber bölgede ulaşımın kolaylaştırılması ve bölge ülkelerinin de daha fazla ekonomik ilişki içerisine girmesine yönelik projeler de vardır. Tarihi İpek Yolu projesinin yeniden canlandırılmasında önemli bir aşama olan ve "Demir İpekyolu" olarak adlandırılan Bakü-Tiflis-Kars (BTK) demiryolu projesinin Gürcistan bölümünün temeli 21 Kasım 2007 tarihinde Tiflis'te Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan Cumhurbaşkanlarının katıldığı törenle atılmıştır. Cumhurbaşkanı Gül, törende yaptığı konuşmada projenin sadece Bakü'yü Kars'a bağlamakla kalmayıp aslında Çin'i Londra'ya bağladığını, Çin'den çıkacak olan vagonların, Hazar'ı, Bakü, Tiflis ve Kars'ı geçerek, İstanbul'a ulaşacağını, İstanbul'da halen yapılmakta olan Marmaray projesi ile Boğaz'ın altından geçerek, Avrupa'yı kat edeceğini ve oradan da Manş'ı geçip Londra'ya kadar ulaşacağını aktarmıştır.

BTK Demiryolu Projesi, Türkiye ile Gürcistan arasında doğrudan bir hat kurulmasını ve bu hattın Azerbaycan'daki mevcut hatta bağlanmasını öngörmektedir. Toplam 124 km. uzunluğunda olan demiryolunun 92 km'lik bölümü Türkiye'den, 32 km'lik bölümü ise Gürcistan'dan geçmesi planlanmıştır. Söz konusu demiryolu Türkiye açısından da kayda değer bir gelişmedir. Kars Valisi'nin de belirttiği gibi Türkiye'nin en

geri illerinden biri olan Kars'ın gelişimi açısından ve Kars'ın Türkiye ve Kafkasya'yı bağlayacak olması açısından da çok önemli olacaktır. (Dikkaya ve Özyakışır, 2008: 105)

2.4.4. Kağızman İlçesi ve Pazara Yakınlık

Fabrika yeri seçimini etkileyen faktörlerden biri de pazara yakınlık ile ilgilidir. Üretimin tüketicilere ulaştırılması gereğinden hareketle, işletmelerin Pazar olan bölgelerde kurulması beklenmektedir. Kurulacak olan bir meyve suyu fabrikası için Pazar öncelikle Kağızman İlçesi olmalıdır. İlçe potansiyeli üretim miktarına oranla daha az olacağından yakın iller Kars, Iğdır, Ardahan, Erzurum Ağrı Pazar olarak değerlendirilebilir. Hammaddeye göre eğer bu pazarlar yetersiz kalır ise yine bölgeye komşu olan Nahcivan, Gürcistan ve Azarbaycan da pazar olarak tanımlanabilir. Pazar konusunu iki cephede ele almak gerekir; İlki diğer firmalarla olan rekabet, ikincisi ise tüketici kitlenin tercih ve istekleridir (Karakaş, 2002: 54). Her iki açıdan da bakıldığında Kağızman ilçesinin meyve suyu fabrikası kurulması için pazara yakınlık açısından uygun bir yer olmadığı görülmektedir.

İşletmelerin pazara yakınlığı, kuruluş yeri kararının verilmesinde, bazı fabrikalar açısından öncelikli faktör olarak ele alınmaktadır. Nüfusun büyümesi ve talep hacminin artması fabrikaları pazara yakın yerlerde kurulmaya itmektedir. Ülkemizde birçok fabrikanın büyük şehirlerde veya büyük şehirlere yakın bölgelerde kurulmasının temel nedenlerinden birini, pazara yakınlık faktörü oluşturmaktadır (URL, 1:28). Kağızman ilçesinde ise durum olumlu değildir. Bağlı olduğu Kars iline olan uzaklığı 76 km'dir (Yerelnet, 2010). Söz konusu uzaklık çok fazla değildir. Fakat Kars ilinin nüfusunun yoğun olmaması Kağızman ilçesinde kurulacak bir fabrikanın hedef kitlesinin Kars olmasını imkânsız hale getirmektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere, fabrika yerinin seçimini etkileyen faktörlerin birçoğu birbiri ile bağlantılıdır. Bu faktörlerden ikisi de pazar yakınlık ve ulaştırma faktörüdür. Bu açıdan ele alındığında, Kağızman ilçesinde bir meyve suyu fabrikası kurulması pazara ulaşım ve ulaştırma maliyetleri açısından dezavantajlara sahiptir. Zira

Kars ve Iğdır gibi bölgeye yakın olan merkezlerin nüfuslarının az olması ve diğer merkezlerin uzak olması maliyeti ciddi anlamda arttırmaktadır. Örnek vermek gerekirse, İstanbul gibi önemli bir şehre ürün ulaşmak için izlenecek yol Harita 2.5.'de gösterilmektedir:

Harita 2.5: Kars İlınden İstanbul İline Gidecek Bir Nakliye Aracının İzleyeceği Güzergâh

Kaynak:<http://www.illerarasimesafe.com/?nereden=kars&nereye=istanbul&tab=guzergah>, (01.05.2012)

Yukarıdaki haritadan da görüleceği üzere, Kağızman`da kurulacak bir meyve suyu fabrikasında üretilecek olan ürün İstanbul gibi Türkiye`nin en önemli pazarına gitmek için oldukça uzun bir yol kat etmek durumundadır. Toplam nüfusun % 18'i (13.255.685 kişi) İstanbul`da ikamet etmektedir (TUİK, 2009). Bu şartlar altında, ürün Kağızman`dan İstanbul`a giderken pahalı yakıt nedeniyle maliyeti artacaktır. Bunun bir sonucu olarak ta ürünün rekabet gücü ciddi anlamda azalacaktır. Benzer durum diğer önemli pazarlar için de geçerlidir. Harita 2.6., Kağızman`da üretilen bir ürünün Kars'a geçtikten sonra izlemesi gereken yolu göstermektedir.

Harita 2.6: Kars İlinde İzmir İline Gidecek Bir Nakliye Aracının İzleyeceği Yol

(<http://www.illerarasimesafe.com/?nereden=kars&nereye=izmir&tab=guzergah>,
01.05.2012)

Haritada da görüleceği üzere, Kağızman ilçesinde üretilen bir ürünün büyük pazarlara gitmek için aşması gereken yol oldukça fazladır. Kağızman ve Erzurum arası 275 kilometredir. 2009 Yılı Sonu itibariyle Erzurum İlinin Güncel Toplam Nüfusu: 774.207'dir (Erzurum Valiliği, 2010). Yakın çevrede bulunan önemli bir Pazar olan Erzurum dikkate alındığında pazara yakınlık açısından bir sorun olduğu söylenemez. Fakat diğer önemli pazarlar için aynı durum söz konusu değildir.

Önemli bir pazar olan Sivas ile Kağızman ilçesinin arasındaki mesafe 704 kilometreyken bir diğer önemli pazar olan ve nüfusu 3.948.848 kişi olan Ankara ile Kağızman arasındaki mesafe 1,151 kilometredir (TUIK, 2009). Ek olarak, Uşak Valiliği'nin verilerine göre Uşak ilinin nüfusu 334,115 kişidir ve Kağızman'a uzaklığı 1,519 kilometredir (Uşak Valiliği, 2010). Son olarak, 2.605.495 kişilik nüfusu ile Türkiye'nin en önemli 3. pazarı konumunda olan İzmir ile Kağızman arasındaki mesafe

1,730 kilometredir (TUİK, 2009). Tüm bu rakamlar Kağızman ilçesinde üretilecek olan ürünlerin önemli pazarlardaki rekabet gücünü maliyetleri artırarak düşürecektir.

Kağızman'da kurulacak bir meyve suyu fabrikası dış ticaret olanaklarını da gözden geçirme imkânına sahip olacaktır. Özellikle Kars Tiflis Bakü demiryolu projesinin hayata geçirilmesi, sınır ötesi bölgelerin de pazara dâhil olmasını sağlayabilecektir. Gürcistan, Azerbaycan ve Nahçıvan bu konuda öne çıkan bölgeler olacaktır.

Kars- -Tiflis-Bakü demiryolu projesinin en temel amacı, Türkiye Azerbaycan ve Gürcistan arasında ulaşım bağlantısını kurmaktır. Buna göre, Gürcistan ile Azerbaycan arasındaki mevcut ve fiziki standartları her türlü İşletmeciliğe uygun olan demiryolu bağlantısına, yeni projenin eklenmesi ile bu üç ülke arasında demiryolu bağlantısı doğrudan kurulabilecektir.

Harita 2.7: Kars Bakü Tiflis Demiryolu Projesi Güzergâhı

(Kars Tiflis Bakü Demiryolu Hattının Türkiye Ayağının Temeli Atıldı”,
http://tren-tr.blogspot.com/2008_07_01_archive.html)

26 Temmuz 2007'de üçlü bir protokolün imzalandığı toplantıya katılan Kazakistan, projenin gerçekleşmesi halinde Hazar kıyısındaki Aktau Limanı'ndan Bakü Limanı'na Hazar geçişi olarak yıllık 10 milyon ton yük sağlamayı taahhüt etmiştir. Bu gelişme bize söz konusu projenin ne denli önemli ve cazip olduğunu kanıtlamaktadır. Kazakistan'ın da hatta dâhil olması durumunda mevcut hatlar çift hatta çevrilecektir (Güllü, 2011: 35).

Sovyet döneminde Gümrü-Kars hattıyla yılda 2 milyon ton yükü Ortadoğu'ya aktaran Rusya'nın hatta kayıtsız kalmayacağı açıktır. Çin'in de katılımı ile birlikte hattın 20 yıl içerisinde yıllık 30 milyon tonluk bir kapasiteye ulaşması beklenmektedir. Türk ulusal demiryollarının 2006 yılında toplam 19,5 milyon tonluk bir kapasite ile çalıştığı göz önüne alınırsa, yapılan yatırımın ne denli faydalı olduğu daha iyi anlaşılabilir. Kars-Tiflis bağlantısı şu an en kısa mevcut bağlantı olan İran bağlantısından 375 km daha kısadır. Böylece Orta Asya, Avrupa, Ortadoğu ve Akdeniz'e diğer güçlerin uygun gördüğünden değil, gerçekten en kısa güzergâhtan bağlanmış olacaktır (Güllü, 2011: 35).

Genel bir değerlendirme yaptığımızda Kağızman'da kurulacak bir meyve suyu fabrikasının hedeflediği pazar özellikle Doğu illeri olacaktır. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi pazarlara olan uzaklık, Erzincan'da kurulu TARGID ve Iğdır'da kurulu UNİT GRUP dışında Doğu'da bu sektörde bir yatırım olmaması da, kurulacak yeni fabrikanın ilk pazar hedef bölgesinin ulaşım olanakları nedeniyle Doğu illeri olmasını mantıklı kılmaktadır. Bunun dışında yukarıda bahsettiğimiz gibi Kars Bakü Tiflis demiryolu projesinin hayata geçirilmesi sonrasında, Kafkas bölgesi de ihracat açısından en önemli pazar olacaktır.

2.4.5. Kağızman İlçesi ve Enerji ve Su Olanakları

Kullanılacak enerjinin, elektrik, akaryakıt yâda kömür olmasına göre enerji gereksiniminin karşılanma olanağı, kuruluş yeri seçimini bağımlı kılar. Elektrik enerjisinin bölgelere homojen olarak dağıldığı yerlerde bu bağımlılık azalır. Akaryakıt

ve kömür kullanan işyerlerinde ise bunların tüketimi arttıkça işyeri petrol rafinelerine ve kömür madenlerine yakın olan bölgelerde kurulur. Özellikle kömürün taşıma maliyetleri diğer enerji kaynaklarına göre daha yüksek ve daha zor olduğundan kömür kullanan işyerlerinin kömürün çıkarıldığı yere yakınlığı büyük önem taşır (URL, 1:32).

Türkiye geçen bölümlerde de incelediğimiz gibi dünyanın en önemli üreticilerinden biri durumdadır. Gelişmiş pazarlardaki teknoloji ve üretim kalitesi ile de meyve suyu sektörü dış ticarete önemli potansiyele sahip sektörlerden biri durumundadır. Ancak sektör yüksek enerji maliyetlerine sahiptir ve Akdağ'ın (2011: 35) da belirttiği gibi bu maliyetlerin, özellikle dış ticaret potansiyeli açısından düşürülmesi gerekmektedir.

Kağızman ilçesi değerlendirildiğinde enerji kaynaklarına yakın olmasa bile bölgenin tamamında elektrik şebekesinin bulunduğu görülmektedir (Kağızman Kaymakamlığı, 2010).

Bir toplumun kalkınması, özellikle kentleşme ve endüstrileşme ile enerji üretimi arasında yakın bir ilgi vardır (Albayrak, 2006:69). Bölgedeki elektrik üretim kapasitesi bölgenin sahip olduğu zengin su potansiyelinin değerlendirilmesi açısından önemlidir. Aras Nehri, Kura Nehri ve Murat Nehri bölgenin en önemli akarsularıdır. TRA2 Bölgesinin akarsu rejimi düzensiz olup taşkınlara neden olmaktadır. Ancak, akarsu eğimlerinin fazlalığı ve bölgede çok sayıda vadi olması nedeniyle, bölge hidroelektrik potansiyeli barındırmaktadır (Serka, 2010: 70). Bu durum, bölgede kurulacak olan bir meyve suyu fabrikasını elektrik ihtiyacının garanti altında olduğunu göstermektedir.

Bunların yanı sıra tüm sanayilerde kaçınılmaz derecede gerekli olan girdilerden biri de sudur. Suya hem insanların çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması hem de birçok sınai amaçlar için (kazanlar, soğutucular, sınai işlemler) ihtiyaç vardır. Kuruluş yeri faktörü olarak en önemli etkisi ise bir yerde bulunup bulunmadığıdır.

Su ihtiyacı açısından da Kağızman'da bir sıkıntı görülmemektedir; ilçenin tüm içme suyu ihtiyacı karşılanmaktadır. Haricinde, su kaynakları bölgede bolca bulunmaktadır. Kağızman'da yıllık ortalama yağış 422 mm olup, sahada en yağışlı mevsim 148 mm ile ilkbahardır. Yörede Haziran-Ekim ayları arasındaki dönemde kuraklık olayı görülmektedir. Fakat bahçeler Aras'ın vadi tabanında yoğunluk kazandığı için kolayca sulanabilmektedir. Sulama sorunu nehir yatağından 80–100 metre yüksekteki akarsu taraçası üzerinde kurulmuş olan bahçelerde görülmektedir. Oysa büyük dinamolarla buralara Aras'tan su pompalanabilir. Sahada özellikle Aras ırmağının güneyindeki araziler daha çok Oligo-Miyosen arazileri olup, bu toprakların tuz oranı yüksektir. Böylece güneyden nehre karışan derelerin sularının tuz oranı yüksek olduğundan bahçelerin sulanmasında kullanılması mümkün olmamaktadır (Koday, 2003: 193).

2.4.6. Kağızman İlçesi ve Altyapı

Doğu Anadolu Bölgesinin tamamında altyapı harcamalarına ciddi bir pay harcanmasına rağmen hala eksikliklerin olduğu bilinmektedir. Kağızman ve civar bölgelerde yerel hizmetler esas olarak merkezi yönetim tarafından aktarılan kaynaklarla yapılabilmektedir. Kars'ın merkez ve ilçe belediyelerinin altyapı yatırımları konusunda oldukça iyi bir noktada olduklarının altının çizilmesi gerekmektedir (Tesev, 2007: 9). Bu sebeple, Kars ilinin Kağızman ilçesinde kurulacak olan bir meyve suyu fabrikası altyapı sorunlarıyla karşılaşmayacaktır. Zira çalışmanın ilk bölümünde altyapı için önemli olan belediye hizmetlerinden, iletişimden ve alt yapıdan bahsedilmiştir.

Gelişen teknoloji ile beraber iletişim bir sorun olmaktan çıkmıştır. Aynı şekilde Kağızman ilçesinin iletişim yönünde bir sıkıntısı bulunmamaktadır. Önceki bölümlerde de aktarıldığı üzere Kars ilinde köyler, belediyeler ve Kars il merkezi arasında yeterli yol bulunmaktadır. Ayrıca, Kağızman ilçesinde belediye çalışmaları yeterli ölçüde sürdürülmektedir.

Kağızman ve civar bölge incelendiğinde yerel yönetimlerin kurumsal kapasitelerine bakıldığında il özel idarelerindeki ortak sorunlar; nitelikli personel sayısının yetersizliği, gelirlerinin yetersizliği, iş makinesi parkının eksik ve yaşlı olması sebebiyle bakım-onarım giderlerinin fazlalığı, iş makinelerinden alınan verimin düşük olması, köy hizmetlerinin devralınması neticesinde iş yükünün artması olarak sayılabilir (Serka, 2010: 11). Buna rağmen bir fabrika kurulması aşamasında sorun yaşanmayacağı ileri sürülebilir.

2.4.7. Kağızman İlçesi ve Devlet Politikaları

Türkiye’de uygulanan teşvik uygulamaları da özellikle kırsal kalkınma ve bölgesel politika araçlarından biri durumundadır. Az gelişmiş bölgelerde istihdam yaratıcı ve kalkınmaya yardımcı yatırımların belirli uygulamalarla desteklenmesine dayalı bu politika genellikle hükümetlerin yasal düzenlemeleri ile pratiğe dökülmektedir. Temel hedefi yatırımların özendirilmesi olan bu uygulamalar ile yatırımcılara belirli kolaylıklar getirilmektedir.

Kağızman ilçesinde gerçekleştirilen devlet yatırımlarından bahsetmeden önce ilçenin bağlı olduğu Kars’ın TRA2 bölgesi içerisinde yer aldığından bahsetmek gerekmektedir. TRA2 bölgesi geri kalmış bölgeler içerisinde yer almaktadır. Bu durum, devlet tarafından birçok teşvik yapılmasını sağlamaktadır ve Kağızman ilçesinde bir meyve suyu fabrikasını kuruluş ve işletilmesi aşamasında birçok önemli kazancın elde edilmesi olasıdır. Devlet, öncelikle geri kalmış bölgelere veya istenilen bazı bölgelere yatırımların kayması için, özendirici bazı tedbirler alır. Devletin bu tedbirleri alması, yatırım yapacakları belirlenen bölgelerde yatırımlarını yapmaya özendirir. Özendirme tedbirlerini iki türde incelemek mümkündür:

- Enerji, ulaştırma, haberleşme gibi alt yapı tesislerinin önceden devletçe yapılması,

- Gelir vergisi veya gümrük vergisi gibi vergilerde muafiyet veya önemli indirimlerin sağlanması, kredi kolaylıkları, yatırımcıların proje yapmalarına yardımcı veya destek olmak, gibi imkânlar yatırımcıyı belirlenen bölgelere yatırım yapmaya teşvik edecektir (Özer, 2005: 20-21).

Kağızman'da ekonomiyi güçlendirmek ve yatırım çekmek için birçok faaliyet gerçekleştirmektedir. Kağızman Kaymakamlığı düzenli olarak toplantılar düzenlemekte ve sorunları çözümüne yönelik adımlar atmaya çalışmaktadır (Kağızman Kaymakamlığı, 2010a).

Sadece Kağızman ilçesi ile sınırlı kalmamak üzere, Kars ilinin tümünde devlet yatırımları teşvik etmeye çalışmaktadır. Genel Bütçeden, 2005 yılı kesin hesapları itibariyle, Kars'a yapılan toplam kamu harcamasının (kişi başı 880 TL) Erzurum'dan sonra (kişi başı 1082 TL) ikinci sırada yer almaktadır. Kars için Genel Bütçeden yapılan kişi başı kamu harcaması (kişi başı 880 TL) hem komşu iller (kişi başı 872 TL) hem de Türkiye ortalamasından (kişi başı 801 TL) daha fazladır. Bu fazlalık, esas olarak Savunma Harcamalarından (Kars kişi başı 174 TL; Türkiye ortalaması 101 TL) geliyor olsa da eğitim ve sağlık gibi sosyal harcamaların da Türkiye ortalamasının üzerinde olduğuna dikkati çekmektedir (Tesev, 2007: 5) Mevcut hükümet tarafından 4 Haziran 2009'da açıkladığı yeni teşvik uygulama esasları şu şekildedir:

- Kurumlar ve gelir vergisi indirimi,
- İşveren hissesinin belirli bir süre hazine tarafından karşılanması,
- Az gelişmiş yerlerde yatırım faizlerinin bir bölümünün karşılanması,
- Yatırımlara yatırım yeri tahsis edilmesi

Yeni teşvik uygulaması kapsamında dört alt bölge belirlenmiştir. Aşağıdaki haritadan da görebileceğimiz gibi Türkiye dört tip gelişmişlik düzeyine sahiptir ve uygulamada bu bölgelere sağlanan teşviklerde de bölgesel gelişmişlik özelliklere göre belirlenmiştir. Görüldüğü gibi Kars, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun tamamı gibi öncelikli teşvik edilen bölgelerden biri durumundadır.

Harita 2.8: Teşvik Uygulamalarında Gelişmişlik Düzeyine Göre Bölgeler

(500 Bin Kişiyeye Yeni İş İmkânı, Kredi Kartlarına Düzenleme”, Hürriyet Gazetesi İnternet Sitesi, 4 Haziran 2009, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/11794365.asp>, 28.05.2012)

Ağırlıklı olarak doğu ve güneydoğu illerimizin yer aldığı bölgelerde, tarım, hazır giyim, deri gibi sektörler teşvik edilecektir. Ayrıca bu bölgelerde turizm sağlık eğitim yatırımları desteklenecektir.

Büyük yatırımlara girmeyen yatırımlar ise genel teşvik kapsamında, KDV istisnası ile desteklenecektir. Az gelişmiş bölgelerde yatırım yapanlar daha uzun süreyle bu imkândan faydalanacaktır. Yatırım yapanlar, istihdam sağladıkları personelin SGK primlerini bölgelere göre çeşitli sürelerle ödemeyecektir. Birinci bölgede 2 yıl, ikinci bölgede 3 yıl, üçüncü bölgede 5 yıl, dördüncü bölgede ise 7 yıl boyunca ödemeyecektir. Ayrıca 2010 yılı sonuna kadar, birinci ve ikinci bölgeden, üçüncü ve dördüncü bölgeye taşıyan işverenin 5 yıl süreyle SSK işveren primi hazine tarafından karşılanacak. Bu firmalara kurumlar vergisi yüzde 5 olarak uygulanacağı ve nakliye masraflarının da karşılanacağı belirtilmiştir.

Kars ilinde, tarım ve tarıma dayalı sanayi ve benzeri emek yoğun sektörlerin yatırımları devlet tarafından desteklenmektedir. Söz konusu destekler 500.000 TL'nin üzeri yatırımlarda:

- Vergi indirimi,
- Sigorta primi işveren hissesi
- Yatırım yeri tahsisi, faiz desteği,
- Gümrük vergisi muafiyeti,
- KDV istisnası şeklinde olmaktadır (DAKA, 2010).

Kars bölgesinde, yatırıma katkı oranı % 60 seviyesindeyken kurumlar vergisi ve gelir vergisi indirim oranı % 90 seviyesindedir. Diğer bir ifadeyle, % 20 olan kurumlar vergisi Kars ilinde %2 olarak uygulanmaktadır (DAKA, 2010).

Diğer tarafta, Kağızman Belediyesi işyeri açmak için gerekli olan bürokratik uğraşları en aza indirme çabasıdır. Bazı bölgelerde, bir işletme kurulması amaçlandığında günlerce evrak düzenlenmeye çalışılmaktadır. Kağızman Belediyesi aşağıdaki belgeleri istemektedir:

- Başvuru Beyan Formu,
- Umuma açık yerlerde kolluk kuvvetlerinden görüş (sıhhi müesseseler için)
- Muvafakatname (kat ise kat maliklerinden),
- İşyeri kiralık ise kira kontratı fotokopisi
- İşyeri mesafe krokisi,
- Gerekiyor ise ustalık belgesi,
- Yapı Kullanma İzin Belgesi
- Portör Muayene Belgesi,
- 3 adet fotoğraf,
- Motor çalışacaksa Motor Beyannamesi (gayri sıhhi müesseseler için)
- Şirket ise imza sirküleri ve Ticaret Sicil Tasdiknamesi (gayrisıhhi müesseseler için)
- Yangın Raporu, (gayri sıhhi müesseseler için)
- Kapasite Raporu, (gayri sıhhi müesseseler için)
- Mesul Müdür Sözleşmesi, (gayri sıhhi müesseseler için)

- LPG satışı yapılan yerlerde Bayilik Sözleşmesi, (gayri sıhhi müesseseler için) (Yerelnet, 2010).

Tüm bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda devletin Kağızman ilçesinde açılacak bir meyve suyu fabrikasına sayısız imtiyazlar tanıyacağı görülmektedir. Bu sebeple Kağızman ilçesi devlet politikası açısından bakıldığında fabrika açmak için son derece elverişli bir yerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İşletmelerin kuruluşları aşamasındaki planlama evresinde, en büyük sorunlardan birini "Kuruluş Yeri Seçimi" oluşturmaktadır, çünkü verilecek karar oldukça uzun bir süre için işletmeyi belli şartlar altında çalışmak zorunda bırakacaktır. Kuruluş yeri işletmenin yatırım ve işletme maliyetini, iç yerleşme düzenini hatta organizasyon yapısını önemli ölçüde etkileyecektir. Bu sebeple bir işletme kurulurken üretilecek mamul veya hizmetin tipi, üretim miktarı, teknolojisi vb. hususlarla birlikte yer seçimi üzerinde de bilimsel ve sistematik araştırmalarla sonuca ulaşılmaya çalışılmalıdır. Bunun yanı sıra bölgelerin gelişmeleri için öncelikle yapmaları gereken şey alt yapı ve ulaşım gibi sorunlarını çözüp kendilerine yatırım çekmektir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde, çeşitli nedenlerden dolayı Türkiye'nin doğu bölgelerine yapılan yatırımların azlığı dikkati çekmektedir. Bunun sonucu olarak yatırım yapılmayan doğu bölgeleri gelişmemiştir ve toplumsal sorunların yanı sıra göç gibi problemlerle de karşılaşmıştır. Yatırımın az yapıldığı illerden biri de Kars ilidir. Kars ilinde bulunan Kağızman ilçesi de aynı şekilde sanayisi gelişmemiş bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kağızman ilçesi makro analiz yöntemiyle incelendiğinde, bölgede bir meyve suyu fabrikasını kurulması için aslında birçok olumlu etmenin bulunduğu görülmektedir. Örnek vermek gerekirse, çevresindeki il ve ilçelerden farklı olarak Kağızman ilçesinin iklimi meyveciliğe son derece uygundur. Bu nedenle çalışmanın genelinde de belirtildiği gibi ucuz hammadde temini açısından faydalar bulunmaktadır, Kağızman ilçesinde yıllık 5.803,91 bin ton meyve üretilmekte ve bu oran Türkiye'nin %2,5 ine denk gelmektedir. Bunun yanı sıra ucuz işgücüne erişim açısından Kağızman ilçesi son derece uygun bir yerleşim yeridir. Öncelikle, iş imkânlarının fazla olmaması nedeniyle Kağızman ilçesindeki işsizlik oranı yüksektir. Bunu nedenle, işgücüne katılabilecek insanların sayısı fazladır.

Enerji ve su kaynaklarına olan kolay erişimin yanı sıra devlet Kağızman ilçesi ve civar bölgesinde yapılan yatırımları ciddi bir biçimde desteklemektedir. Bu olumlu etmenlere rağmen Kağızman ilçesinde sanayinin gelişmemiş olması bölge için ciddi bir sorundur. Diğer tarafta, Kağızman ilçesi önemli pazarlara uzak bir durumdadır. Kağızman ilçesinde bir meyve suyu fabrikasının kurulmasını önündeki en büyük engel ise ulaştırma maliyetleridir. Bölgenin dağlık olması ve pazarların uzak olması, bölgede sanayi kuruluşlarının kurulmasının önündeki en büyük engeldir.

Gerçekte bölgede sanayinin gelişmemesinin temelde iki nedeni vardır. Bunlardan birincisi civar illerin nitelikli pazarlar olmamakla beraber Kars,Ardahan, Iğdır, Ağrı, Erzurum, Nahcivan, Gürcistan, Azerbaycan Kağızman için ilk etapta iyi bir Pazar payı olacaktır. Aslında bu sorun, Kars ve civarında sanayileşmenin geliştirilmesiyle çözülebilecek olan bir sorundur. Çünkü tarih boyunca önemli bir yerleşim yeri olan bölge işsizlik nedeniyle ciddi anlamda göç vermektedir ve bu bölgede gerçekleştirilecek bir sanayi hamlesi bölgeyi tarihteki eski hareketli günlerine geri döndürebilecektir. Sanayinin gelişmesi önündeki bir diğer engel de, Kars'ı etkilediği üzere olumsuz ulaşım koşullarıdır. Genel olarak dağlık bir alan olması Doğu Anadolu Bölgesi'ne gelecek olan yatırımların önünü kesmektedir.

Sonuç olarak Kağızman ilçesinde kurulacak bir meyve suyu fabrikası, hammadde, işgücü gibi sorunları yaşamayacak olmasına rağmen ürettiği ürünleri büyük pazarlara götürmekte zorluklar yaşayacaktır. Bu aşamada devreye devletin girmesi gerekmektedir. Öncelikle Kağızman ve diğer önemli ilçeler ile Kars arasındaki yolların genişletilmesi gerekmektedir. Bunun haricinde, söz konusu kısa mesafeleri Kars il merkezine bağlayan demiryolu hatlarının kurulması gerekmektedir.

Bu aşamada atılması gereken ikinci önemli adım Kars'ı iç bölgelere bağlayacak demiryolu ağının geliştirilmesi ve trenlerin hızlandırılmasıdır. Ulaşım sorunu çözüldüğünde, Kağızman ilçesi sadece meyve suyu fabrikası değil birçok sektör için çekici bir yer haline gelecektir. Bu sektörlerin başında da hayvancılık, sebzeçilik ve meyvecilik gelmektedir.

Bugüne kadar gelen aşamada Kars-Erzurum duble yol çalışmalarının tamamlanması ve Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesinin halen gündemde olması da Kars ve Kağızman için olumlu gelişmelerdir. Tarihi İpekyolu'nun yeniden canlandırılması anlamına da gelen BTK demiryolu hattı, bölgenin aynı zamanda Kafkaslar ve Orta Asya'ya açılması anlamına gelmektedir ve Kağızman'a bir meyve suyu fabrikası kurulması Asya'da çok büyük bir pazar oluşturan bu bölgeye meyve suyu ihracatını da gündeme getirebilecektir.

KAYNAKLAR

AKDAĞ Ebru ve BUDAKOĞLU Esat, **Türkiye Meyve Suyu Endüstrisi-İstatistik Değerlendirme 2000–2008**, İstanbul: MEYED, 2009.

AKDAĞ Ebru, **Türkiye Meyve Suyu vb Ürünler Sanayi Raporu**, İstanbul: MEYED Yayını, 2011.

AKSOY, Dilaver, **XIX. YY. Kars Kent Dokusu Oluşumunda Meydana Gelen Değişme ve Gelişmeler**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2004.

ALBAYRAK, Aynur, **Malatya’ında Dokuma Sanayi**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2006.

AVCI, Goncagül, **Meyve Suyu Sektör Profili**, İstanbul Ticaret Odası Etüt ve Araştırma Şubesi, 2003.

BİRSEL, Aslı ve CERİT, GülDEM, “Lojistik İşletmelerin Kuruluş Yeri Seçiminde Arazi Faktörü”, 2010, http://ius.imoizmir.org.tr/ius_bildiriler/43_k29_ius_birsel_cerit.pdf (01 Nisan 2011).

BOLAT, Bersam, “Kuruluş Yeri Stratejileri”,
http://www.slidefinder.net/k/kurulus_20yeri/21878411 (21 Mart 2011).

CEYLAN, Nezahat, **Kağızman`da Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar** Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, (2007).

Çevre ve Orman Bakanlığı, “Atık Yönetimi”, 2010,
www.atikyonetimi.cevreorman.gov.tr/evsel/8.doc (29 Mart 2011).

DAKA, **Teşvik Rehberi: Yatırımlarda Devlet Yardımları**, Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2010.

DEMİRDÖĞEN, Osman, **Kuruluş Yeri Seçimi ve Bir Uygulama**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1988.

DİKKAYA M. ve ÖZYAKIŞIR, D. Developing Regional Cooperation Among Turkey Georgia and Azerbaijan: Importance of Regional Projects, **Perceptions**, Spring Summer, 2008.

DOYURAN Dilek ve GÜLTEKİN Mine, “Türkiye`de Meyve Suyu Sektörü”, **Gıda Mühendisliği Dergisi**, 1993,

http://www.gidamo.org.tr/resimler/ekler/a942ab2bfa6ebda_ek.pdf?dergi=13

EKŞİ Aziz ve AKDAĞ Ebru, “2000`den 2007`ye Türkiye`de Meyve Suyu Üretimi ve Tüketimi”, **MEYED**, 2008.

ERTUĞRUL İ., ve IŞIK Ayşegül, “Bir Gıda İşletmesinde Ulaştırma Modeli ile Yeni bir Dağıtım Planı Geliştirme” **KMU İİBF Dergisi**, Yıl: 10, Sayı: 14, (2008).

Erzurum Valiliği, “Erzurum Nüfusu”, <http://www.erkurum.gov.tr/> (22 Mart 2011).

GOULD, Peter, **TheGeographer at Work**, London: Routledge.

GUTIERREZ Paul ve DALSTED Norman, **Break-EvenMethod of Investment Analysis**, Economics, Colorado StateUniversity.

GÜLERYÜZ Muharrem ve diğerleri. “Bahçe Bitkileri Bölümü ve Kuzeydoğu Anadolu Bahçe Bitkileri Yetiştiriciliği”, **Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, Sayı 31, 2000.

GÜLLÜ, Salih, **Kars Ahılkelek Tiflis Bakü Demiryolu Projesinin Türkiye ve Dünya İçin Yeri ve Önemi**, Gebze İleri teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Haberciniz Gazetesi, “Kars`ta İşsizlik Artıyor”,

[http://www.haberx.com/kars_karsta_issiz_sayisi_artiyor\(17,n,10597436,160\).aspx](http://www.haberx.com/kars_karsta_issiz_sayisi_artiyor(17,n,10597436,160).aspx) (01 Nisan 2011).

HOLLAND, Rob, “Break-Even Analysis”, Agricultural Extension Service of the University of Tennessee (1998).

IMAM, T., ELSHARAWY G., GOMALI, M., VW SAMY, I. “Solving Transportation Problem Using Object Oriented Model”, IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security, VOL.9 No.2, (2009)., pp. 353-361.

İş Bankası, “Haftalık Sektör Raporları”, İktisadi Araştırmalar Bölümü, 2010.

Kağızman Kaymakamlığı, “Meyve Üreticileri Birliğine Doğru”, 2010a
http://www.kagizman.gov.tr/default_B0.aspx?id=156, (27 Mart 2011).

Kağızman Kaymakamlığı, “Kağızman Coğrafi Yapısı”, 2010b,
http://www.kagizman.gov.tr/default_B0.aspx?content=195 (27 Mart 2011).

KAPUCU, Gülşen, **Türkiye’de Meyve Suyu Endüstrisinin Durumu, Gelişmesi, Sorunları ve Geleceğe Yönelik Öneriler**, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1999.

KARAKAŞ, Erdal, “Kuruluş Yeri Açısından Doğan Erdil Yağ Fabrikası (Elazığ)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 2 (2002), s. 47–62.

“Kars Tiflis Bakü Demiryolu Hattının Türkiye Ayağının Temeli Atıldı”, http://tren-tr.blogspot.com/2008_07_01_archive.html, (29.05.2012)

KARS VALİLİĞİ, “Kars İli Yer Şekilleri” 2010a,
http://www.kars.gov.tr/kars_yerse.html (29 Mart 2011).

KARS VALİLİĞİ, “İklim” 2010b, http://www.kars.gov.tr/kars_iklim.html (22 Mart 2011).

KARS VALİLİĞİ, “Nüfus”, 2010c, http://www.kars.gov.tr/kars_nufus.html (22 Mart 2011).

KIŞOĞLU, Sevil, “Kuruluş Yeri Seçiminin Boyutsal Analiz Yöntemi ile Belirlenmesi: Giyim Sektörü Örneği”, **Mühendis ve Makine Dergisi**, Cilt: 45, Sayı: 530 (t.y.), s. 43–47)

KOÇAK, Muzaffer, “Kars İlinde Hayvancılık Sektörüne Yönelik Yatırım Teşviklerinin Uygulanmasına Ait bir Araştırma”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2007.

KODAY, Zeki, “Kağızman İlçesinde Meyvecilik”, **EasternGeographicReview**, Cilt: 12 (2003). S. 189–206.

KORKUT, Derya, DOĞAN Ahmet, BEKAR İlder, “Kuruluş Yeri Seçimini Etkileyen Faktörlerin Düzce İli Açısından Değerlendirilmesi”, **Ormanlık Dergisi**, (2010), s. 32–39.

MTA, “Kars İli Maden ve Enerji Kaynakları, 2010,

http://www.mta.gov.tr/v1.0/turkiye_maden/maden_potansiyel_2010/kars_madenler.pdf (24 Mart 2011).

METE, Mustafa, **Gaziantep Organize Sanayi Bölgesindeki İşletmelerde Kuruluş Yeri Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2008.

MEYDAN, Cebrail, **Kars İli Sanayi İşletmelerinin Finansal Yapı ve Sorunlarının Analizi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2003.

“Demir İpekyolu İçin Tiflis’te İlk Temel”, **Milliyet**, 22 Kasım 2007.

ÖZER, Seçil, **Mermer Fabrikaları İçin En İyi Tesis Yeri Seçimi**, Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2002.

REEB J., ve LEAVENGOOD S., **Transportation Problem: A Special Case for Linear Programming Problems**, Oregon State University Extension Service, 2002.

SERDAR, Tuncay Murat, **Analitik Hiyerarşi Yöntemi ile Süpermarket Kuruluş Yeri Seçimi**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2008.

SERKA, “TRA2 Düzey II Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Kars, Iğdır) 2010–2013 Bölge Planı”, Devlet Planlama Teşkilatı Serhat Kalkınma Ajansı, 2010.

TESEV, “Kars Kamu Harcama Analizi” Daha İyi Hizmet için Sivil Toplum Kapasitesinin Güçlendirilmesi Projesi, 2007.

TÜİK, **Bölgesel Göstergeler, TRA2: Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan**, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Yayını, 2009.

TUZKAYA, Umut Rıfat, “Tesis Planlama”, 2010,

http://akademik.maltepe.edu.tr/~uftuzkaya/2%23_ders.pdf (22 Mart 2011).

URL 1: <http://www.belgeler.com/blg/6qd/isletme-ve-uretim-planlamasi> (22 Mart 2011).

URL 2: <http://www.illerarasimesafe.com/?nereden=kars&nereye=istanbul&tab=guzergah> (20 Mart 2011).

Uşak Valiliği, “Uşak Nüfusu”,

http://www.usak.gov.tr/yeni/index.php?option=com_content&task=view&id=57&Itemid=123 (26 Mart 2011).

ÜNSAR, Sinan, “Uluslararası İşletmelerde Üretim Stratejileri”, **Journal of Yaşar University**, Cilt: 2, Sayı: 7, (2007), s. 701.

Yerelnet, “Kağızman Nüfusu”, 2010a,

http://www.yerelnet.org.tr/ilceler/ilce_nufus.php?ilceid=198713 (27 Mart 2011).

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Tarihi	: 12.06.1980
Doğum Yeri	: Kars
İlkokul	: Kars İsmet Paşa İlköğretim Okulu (1987–1992)
Ortaokul	: Kars Gazi Kars Ortaokulu (1992–1995)
Lise	: Kars Alpaslan Lisesi (1995–1997)
Lisans	: Sakarya Üniversitesi Mühendislik Fakültesi İnşaat Mühendisliği Bölümü (1998– 2002)
Çalıştığı Kurum	: Er-Ya İnşaat (2007 -)